

देसप्रतापिनी ॥ १६ ॥ स्वामिपक्षोचितामित्रेगुणैः सर्वैर्विभूषिता ॥ स्रुपुत्रांगविहीनास्यात्सु भगवत्सवे
रिणी ॥ १७ ॥ पौरंदरं नैदिता च व्यसनी च तपस्विनी ॥ परप्रजासूर्यवती पापिना दुर्भगा सदा ॥ मूलेकामंदी
नसक्ता बुभुक्षा च व्यसुर्भवेत् ॥ प्रजावती कर्मसक्ता गजगो गामिनी गुणैः ॥ पानीयभेदुष्टा चिन्ता विवा
दक्रूरकार्यशत ॥ शैलसक्ता छैनपापाद्भुतकर्मसु ॥ शालिनी ॥ २० ॥ वैश्वेसती पुण्यवती गुणैः प्रोतिचो न
ति ॥ उदारयुक्ता स्वपतेनिर्वेरा च बहुप्रजा ॥ २१ ॥ विहमुधिस्त्र्य बहुसुता धनधान्यासु भूषणा ॥ भर्तुराः
नां नैर्नृत्यगीतवाद्यादिभिः सदा ॥ २२ ॥ वामवर्धेवसु धनभोगमान्या गुणैर्युता ॥ पतिस्त्रिगधापग्दि
ता वरकर्मणि चोत्सरेकं ॥ २३ ॥ शतशैर्नृत्यगीतादिकलाभित्ता च मानिनी ॥ भाग्ययुक्ता पतिकुलजन
मान्या सुतेर्युता ॥ गुणैर्हीना जैकपादे कर्कशापरूपान्तरा ॥ दुर्भगा जनकावासानक्षकामासुरूपिणी ॥ २५ ॥

गुणैः मूलेः सुखेः संपत् भूषणे मानिता जनेः ॥ अहिर्बुद्धे कलाद्यास्यान्मानयंती च सज्जनान् ॥ दृढव्रता
धर्मवती पुत्रसौख्यायार्थसंयुता ॥ विख्यातगुणसंपन्ना पौंसु भेप्रथमा तंवे ॥ पौंसु विद्विगीलादुःखास्या
त्यि लवेरापराजिता ॥ पतिपुत्रोर्विद्वराचनीचरत्नाचकापटी ॥ मध्यफलं ॥ २८ ॥ अथोर्विक्रमादिषु
दुष्टयोगफलं ॥ परिघस्यतुपूर्वाध्व्यतीपाते च वेधतो ॥ संध्यासु पूर्वो विख्यामशुभं प्रथमा तंवे ॥
तथा ॥ आमासंक्रांतिविष्ट्या च व्यतीपाते च वेधतो ॥ परिघस्यतुपूर्वाध्व्ये दृष्टं गंडातिगंडुयोः ॥ व्याघा
तेन वश्ले तु नाशयः पंचचतुर्दशं ॥ वेधव्यमर्थदागनिं च सुतनाशं मद्द्रुयं ॥ वेकुं पंशान्नु रक्षि च दारिद्रं क्षीण
जीविनं ॥ तेजोदानिसमायातिसदा पुष्पवती क्रमादिति ॥ अथ राशिफलं ॥ मेषसव्यभिचारी स्याद्दुष्टभेप
रभोगिनी ॥ मिथुने धनभोगाद्या कर्कटे व्यभिचारीणी ॥ पुष्याद्यासिंहाराशौ तु कन्यायां श्रीमती तथा ॥ वि

चक्षणा तुलायां तु वृश्चिके तु पतिव्रता ॥ दुःश्राणि धनुः पूर्वे चोत्तरार्धे पतिव्रता ॥ मकरे मानदीना च कुंभे नि
र्धनबंधयता ॥ मीने विलक्षणालग्नग्रहसंस्था विवाहवत ॥ अथ प्राच्यत वस्त्रफलं ॥ मृगशिरसे वस्त्रास्या न्द
द वस्त्रापतिव्रता ॥ शोम वस्त्राक्षितीशास्या न्न व वस्त्रो सुतो न्विता ॥ दुर्भगा जीर्ण वस्त्रास्या द्रोगिणी रक्तवास
सी ॥ नीलांबरधर नारी विधवा पूर्णताततः ॥ मलिनांबरधर नारी दरिद्रास्या द्रज स्वला ॥ वस्त्रे स्युर्विषमार
क्त बिंदवः पुत्रमाप्नुयात् ॥ समाश्रित कन्यका चैति फलं स्यात्प्रथमतः ॥ समाजनीका च नृणां दिश्र्या न्द
स्ते दधाना कुलटा तदा स्यात् ॥ तल्योपभोगे तपसी स्थिता च दृष्टं रजोभाग्यवती तदा स्यात् ॥ निंदित तिथि
वारशो मंगलं न कर्तव्यं ॥ तथा निंदिते तिथिवारशो नान्चरेत्तत्र मंगलं ॥ तस्मात्सम्यग् विचार्यैवं सतो मंगलमा
चरेदिति ॥ मंगलाचार उक्तः ॥ स्मृतेरने ॥ उदादितांगनायस्तु आर्तवे प्रथमतः ॥ अक्षतेरासने कृतं स

दीपंवासयेत्ततः ॥ अपृषंत्तवणं मुद्गं गुटुमिश्रं तथा दूविः ॥ दद्याद्वा ह्यलणपत्नीभ्यस्तथाभ्या दद्यात्तु भोजनमिति
॥ ॥ अथ सामान्यतोर ज्ञस्वकाधर्मः ॥ ततो धर्मदक्षः ॥ आर्तवाभिपूवानागौ नैकावेकमस्तु संविशेत् ॥ न संसर्ग
व्रजेत्सद्भिः स्नात्वा पापात् प्रमुच्यते ॥ अंजनाभ्यंजने स्नानं प्रवासं दंतधावनं ॥ न कुर्यात्सार्तवानारी ग्रंहाणामी
क्षणं तथा ॥ ग्रहणे मरणे चापि कर्मण्युत्सर्गकर्मणि ॥ आजीवनेषु पासतोर ज्ञो दोषो न विद्यते ॥ न स्वानां
रं तनं रज्जुतालपत्रादिबंधनं ॥ दग्धो नृशवे भुंजीत पेयं चांजलिनापि बेदिति ॥ तथा चापस्तंबशाखायां ॥
तस्मान्मत्तव दू ससान संतु दंत ॥ न सदा सीत ॥ नास्या अन्नमद्यान्नोपभोगं कुर्यात् ॥ यस्ततो ज्ञायते सप
तितो भवति अरल्ये गच्छते स्तेनः ॥ पृष्ठतो गच्छते अपगत्तु भोजायते ॥ यास्नाति तः जंगत उदके घ्नियते सप
तितो भवति आभ्यंके दुष्कर्मा ॥ याकेशान् प्रक्षिप्यते ॥ तस्योत्सवति परनारी याद्रे तस्यै कारणः यादतो थाव

प्र.
००

वतेतस्येस्पावदन ॥ यानिखानिनिरंततेतस्येकूनखीयाप्राणिदिसयाक्लावःयारज्जुंसरज्जति।तज्जातउदंध
श्रियते।यापणनिभुंकेतस्याउन्मतः॥द्वस्वपान्नभोजनातद्वस्वोभनतिजायते॥एतदूर्जयित्वातिस्वोरात्री
व्रतंचरदंजलिनावापिवेदखर्वणवापात्रेणप्रजायेगोपाथोयेति॥दिवास्वापमलंकांरंकीडांशिव्यक्रि
यांतथा॥एदकर्मचतांबूलमध्वानंरात्रिभोजनं॥ज्योतिषादर्शनंस्पर्शांपरंपुंसथ्यदर्शनं॥हसनंशयनं
नल्पेवर्जयेच्चप्रजाथिनी॥चतुर्थदिवसेस्नानात्परंपश्येत्पतिंरविं॥इतिरजस्वलाधर्मः॥अथसमयनि
र्णयः॥रजस्वलायदानारीत्रिराचमशुचिर्भवेत्॥प्रथमेहनिचांशुलोद्वितीयेन्नद्वघातिनी॥तृतीये
जर्काप्रोक्ताशुद्रास्यातुचतुर्थके॥भर्तुःशुधाचतुर्थेन्दिम्नातानारीरजस्वला॥देवेकर्मणिपियेचपं
चमेहानशुध्यतीति।षोडशादिनमध्येयादिपुनःपुष्पितास्यात्तदाविशेषः॥रजस्वलायदानारीपु

नरेचरजस्वला ॥ आयोदशादानप्राग्वापित्रिरात्रमितिनिश्चयः ॥ त्रयोदशादिनादूर्ध्वरजोदृष्टवर्ताय
दा ॥ अष्टादशादाप्राग्वापियुवत्यांस्यात्रिरात्रकं ॥ एकादशेत्वथैकादशिरात्रं द्वादशेद्विनि ॥ ऊर्ध्वत्रिरा
त्रं विज्ञेयमिति साधारणस्मृतं ॥ अथ शुद्धिप्रकारमाह स्मृत्यर्थसारे ॥ रजस्वलाषष्टिमृत्तिकाभिः शो
चं कृत्वा नक्षत्रादिस्त्रीपादन्यूनाभिर्मृत्तिकाभिः ॥ विधवादिगुणमृत्तिकाभिः शोचं कृत्वा मलप्रक्षाल्य
दंतधावनपूर्वकं ॥ चतुर्थेऽन्दित्रिमुहूर्तानंतरंसंगमेसमयेस्नायात् ॥ आतुरायास्तु मत्याः शुद्धिप्रकार
उक्तः संग्रहे ॥ आतुराचेदगुमेतीतस्याः स्नानं कथं भवेत् ॥ स्पृष्ट्वा तु तौ परास्नात्मादश कृत्वोत्यनातुरा ॥ वासा
दशाभिरैवेव परिधाय यथाक्रमं ॥ ब्राह्मणानभोजयित्वा चंपुण्यादैनविशुध्यति ॥ आतुराणां च सर्वां मा मेवं
शुद्धिर्निधीयते ॥ चित्राविष्णुखाश्रुतिरुज्जिकाद्रांमघाश्वमूलामृगशोदण्डिषु ॥ स्नायात्प्रसूतायदितेषुभे

पुसूतः प्रसूतिं च पुनः प्रलेभे ॥ अंतर्धिष्ण्य चतुष्कं त्वनलपतिभतो मातृभान्मन्त्रयुक्त
स्याद्वाह्यं त्वेवं क्रमेण प्रथमं चतुष्कं ते यमं च प्रवरिः ॥ अंतर्धिष्ण्य प्रजाया वदिरपि कु
लयश्रीमती चेटिकास्यासौ लान ह्युत्राव ह्रस्वसहितानर्चनान्यद्विवाहे ॥ लग्न
विवाहो रूतवत् ॥ ॥ इति शुद्धिविधिः ॥ अथ प्रसंगात्तद्वर्णिकर्मचोच्यते ॥ अत्र र
जोदर्शनकाले तिथिवारक्षेत्रयोगादौ दुष्टशान्तिकर्मकर्तव्यं ॥ तदुक्तं नारदीये ॥
आर्तवानां तु नारीणां शान्तिं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ तिथिवारक्षेत्रयोगेभ्यो लग्नसग्रहसप्तमान् ॥ ग्रहेभ्यो दुःखि
तेभ्यश्च तत्तद्दोषनिरुत्तये ॥ अत्र पुत्रादिकाभाय दंपत्योरभिरुद्वये ॥ पंचमेहनिषेधे वायुग्मेन्येदिवसे
थवा ॥ षोडशदिनपर्यंतं स्तुतकालः प्रवक्षते ॥ तस्मिन् न हनिज्ञक्षेवागृह्णातिथ्यपुरःसरं ॥ स्तुतशान्तिं

विदध्यात्तुहोमं चैव विधानतः ॥ आचार्यं वरयेत्पातं भुवनेश्वरनुष्ठितं ॥ होमार्थं च जपार्थं च वरयेदृत्वि
जो बहून् ॥ यजमानाद्विज्ञेः सार्धं शान्तिं होमं समाचरेत् ॥ ग्रहादीनां दिग्भागे देवता पूजनाय च ॥ द्रो
णप्रमाणे धान्येन त्रीहिराशि त्रयं भवेत् ॥ कुंभत्रयं न्यसेत्तत्र तं तु वस्त्रादिवेष्टितं ॥ पूरयेत्तीर्थसलिलैः प्र
तिकुंभं पृथक् पृथक् ॥ तद्दक्षिणेष्टवाक्यानां जपार्थं कलशं न्यसेत् ॥ तद्दक्षिणे पुनः कुंभं सौरमंत्रजपा
य च ॥ तद्दक्षिणे पावमानं जपार्थं कलशं सुधीः ॥ उत्तरे रुद्रकलशं न्यस्य मंत्रान् जपेदेय ॥ सहस्रच्छिद्रक
लशं शतच्छिद्रमथापि वा ॥ ग्रहादीनां दिग्भागे वारुणं कलशं न्यसेत् ॥ एवं च नवकुंभांश्च त्रीहिराशि
षु निक्षिपेत् ॥ वस्त्रादिवेष्टितान् कुर्यात्पुत्रवत्पुत्रः क्षिपेत् ॥ होमरत्नांदि सद्दितान् सपिधान फलाक्ष
तान् ॥ सूक्तेनाथ नवर्चेन प्रत्युत्पद्येत् ॥ आपो ह्येष्टादिभिश्चैव गायत्री ह्येष्टमंत्रकैः ॥ कुंभेषु च

प्र.
०४

क्षिपेद्दान्येमौषधानिचरेमंच ॥ ततश्चपंचरत्नानिगंधपुष्पाक्षतादिकान् ॥ ओषधानिचवश्यंतेमुनि
भिः शान्तिकारणात् ॥ ओ दुंबरकुशादूर्वा राजी वंचं पवित्त्वकः ॥ विष्णुक्रांताथतुलसी वार्दपंशंखपुष्पि
का ॥ शतावयश्चगंधाचनिगुंडीसर्षपद्वयं ॥ अपामार्गः पलाशश्चपनसोजीरकंतथा ॥ प्रियंगवश्च
गोधूमात्रीहृद्योश्चथएवच ॥ क्षीरंचदधिसर्पिश्चपप्रपत्रंतथोत्पलं ॥ कुरंतकत्रयंगुंजावचाभद्रकमु
स्तकाडति ॥ दूत्रिंशद्रौषधानीहयथासंभवमाहरेत् ॥ गजाश्चरथ्यावल्मीकसंगमाध्रदगोकुलात् ॥ रा
जद्वारप्रदेशाच्चमृदुअष्टोविनिक्षिपेत् ॥ स्थाप्यान्निघ्नैतिकुलशातत्रन्मंत्रैः प्रपूजयेत् ॥ याज्ञानांश्च
षधयद्रत्योषधीश्चविनिक्षिपेत् ॥ स्योनाएथिवातिमृदाश्चथेचोपहृवास्त्वचः ॥ सहिरत्नानीतिरत्नान्य
थगव्यानिपंचच ॥ वटाश्चक्षौदुंबराम्रप्लक्षणांपहृवास्त्वचः ॥ मणिमुक्ताप्रवालानिगारुदंपुष्परागके ॥

वज्रेंद्रनाल गोमे हवे इ र्यमण्योनव ॥ सुवर्णं राजतं मुक्ता राजावतं प्रवालकं ॥ पुंचैतान्यथ चै कंचामाणि
क्यमुतकांचनं ॥ अन्यद्रुहशांतोद्रष्टव्यं ॥ कुंभोपरिन्यसेत्यात्रं कास्यं वाताम्रमेव च ॥ वस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य
प्रतिमां भुवनेश्वरीम् ॥ देमान्यसेत्तत्र तत्र इंद्राणी च पुरंदरं ॥ निष्कमान्नेण्वा र्थेन पादेनाथस्व शक्तिः
प्रतिमास्तत्र कुर्वत विलशाद्यविवर्जितः ॥ आचार्यः पूजयेद्देवीमंगाय वरणानि च ॥ उपचारैः षोड
शभिर्गायत्र्यामंत्रे सारया ॥ इंद्राणी च अधिदेवीं च इंद्राणीमासु नारिषु ॥ अथोत्तरे प्रत्यधि देवमिंद्रं वा
विश्वतस्परि ॥ अनेन विधिनाचार्यः पूजयेद्देवतात्रयं ॥ ग्रावाद्दनादिसकलैरुपचारैः एथ कुपृथक् ॥ म
ध्यमं संस्पृशन् कुंभं मंत्रेण भुवनेश्वरीं ॥ प्रधानक्षाष्टवाक्येश्च जपः पूर्वोत्तरैः सह ॥ श्रीसूक्तं च जपित्वा च
आचार्यो होममाचरेत् ॥ ततस्तु पूर्णं कुरु रान् स्थापितां श्रयथाविधिः ॥ संस्पृशन्नुत्तरं कुंभं श्रीरुद्रं रुद्र

संख्यया ॥ चत्वारः रूद्रसूक्तानि चतुर्मेत्रो जगणो च ॥ शंन इन्द्राग्निस्तुक्तं च रौद्रानन्यान् जयेत्तथा ॥ स्पृशन्वेद
क्षिणं कुंभं ज्वलिगे को जपेत्तदा ॥ पूर्वान्तिरेरष्टवाक्यैः सह तत्र प्रधानं ॥ तद्दक्षिणे सोरज पंतदक्षे पावमा
नं ॥ कुभानां पश्चिमे देवैर्गुणांति होमं समाचरेत् ॥ अन्वाधानं विधायाथ सूत्रोक्तं तत्रमाचरेत् ॥ पूर्णपा
त्रनिधानादि कृत्वा चायौ द्विज्ञेः सह ॥ दूर्वाभिः स्तिलगोधूमेः पायसनघृतेन च ॥ पायसंश्चपयेत्तत्रसा
वित्रं च द्वा विश्वतत् ॥ इध्माधानं मुखं ते च होमं कुर्याद्यथाविधिः ॥ तिसृभिश्चैव दूर्वाभिरेकैकां चाहुतिर्भ
वेत् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं वा अष्टोत्तरशतं तु च ॥ तिलमिश्रोक्तगोधूमेः साज्यैः सर्वत्र होमयेत् ॥ जुहुयात्पा
यसे नैव प्राज्येन च द्वा नेत्रं क्रमात् ॥ द्वा विश्वतुष्टये नैव प्रत्येकं समसंख्यया ॥ गायत्र्ये च तु दोत व्यं हविरवच
तुष्टयं ॥ अद्वाणां पूजनं चैव वारुणं कुरुशं जपेत् ॥ तेभ्योऽप्याहुतयो देयात् लोकपालादिभिः सह ॥ ततः

स्त्रिंशत्कृतं ह्यारज्यप्रहरणादिकं ॥ ज्ञयादिहोमंश्चत्वाचप्रायश्चित्ताद्गतीरतथा ॥ अनाशातादिभिर्दत्तापूर्णा
हतिमथाचरेत् ॥ द्वादशग्रहणाद्यनसवरूपसफलनेच ॥ सप्तते अग्नएतेन पूर्णाद्वर्गिति मंत्रतः ॥ अग्नो
विष्ट्विति मंत्रेण समुद्रादूर्ध्वं संकृतः ॥ संततामाज्यधारात्तां हत्वा पूर्णादुतिक्रमात् ॥ उत्तरं परिचर्याथ पृ
र्णोपात्रविसर्जनं ॥ ब्रह्मणे च वरं दत्त्वा बलिदानं दिशामापि ॥ सद्दोषधिष्ठितेस्तत्र प्रतिकुंभं स्थितो द्रुके ॥
स्तुमत्याः स्त्रियाः शांत्येदं पतिभ्यां सुखाय च ॥ उग्भिषिंचेत्तयोर्मूर्ध्नि वक्ष्यमाणेश्वमंत्रकैः ॥ आ
पो द्विष्टेति नवाभिः सूतेन न ततः परं ॥ इन्द्रा अंगज्ज्ञेनेव पावमानिः क्रमेण तु ॥ उभयं शृण्वंचेति स्वस्ति
दाविशेण कया ॥ त्रियंबंबे न मंत्रेण ज्ञातं वेदसण कया ॥ द्दंसः शुचिषदिति च ब्रह्मज्ञानमित्युच ॥ सद
स्त्रिंशो मंत्रेण तद्योमंश्च कृणुच ॥ समुद्रज्येष्ठा इत्यादि चतुर्भिश्च प्रसिद्धकैः ॥ प्रायतामिति मंत्रेश्च त्रि

प्र
६

भिश्चैव यथाक्रमं ॥ इमा आपः शिवेनेति देवस्य त्वेति मंत्रतः ॥ मंत्रेण अतमीशा नंत्व मग्नेरुद्र इत्यथ ॥ तमु
ष्टुहाति मंत्रेण भुवस्य पितरं तथा ॥ यातेरुद्रोत मंत्रेण शिवसंकल्पमंत्रतः ॥ इन्द्रत्वावृषभं पंचमंत्रे श्वैवाभिषे
चयेत ॥ तच्छं योरभिषेकं च मंत्रैः पौराणिकैः शुभैः ॥ सूर्यास्तामभिषिचंतु ब्रह्मविष्णुमंद्देश्वरः ॥ वासुदेवो
जगन्नाथः स्तथा संकषणो विभुः ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवंतु विजयायते ॥ आखंडलोग्निर्भगवानय
मो वै निर्जितिस्तथा ॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षः स्तथा शिवः ॥ ब्रह्मणा सहिताः शोषो दिव्यालाः पांतु
ते सदा ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्महापुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः ॥ बुद्धिर्ज्ञानं विपुः शान्तिस्तुष्टिः कांतिश्च मातरः ॥
एतास्तामभिषिचंतु देवपत्न्यः समागताः ॥ उग्रादित्यः श्वन्द्रमाभोमो बुधजीवः सितार्कजाः ॥ यदास्ता
मभिषिचंतु राहुकेतुश्चतर्षिताः ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ अथ यो मनवो गावो देवमातर

एव च ॥ देवपत्न्याद्रुमानागादेत्याश्वाप्सरसां गणाः ॥ अस्त्राणि सर्वशास्त्राणिराज्ञानोवाहना निच ॥ औ
षधानि च रत्नानि कालश्चावयवाश्चये ॥ सरितः सागराः शैलाः स्तीर्था निजलदानदाः ॥ एतारत्नानि मभि
षि चंतु सर्वकामार्थसिद्धये ॥ कलशानां तूदकानि शतच्छिद्रे घटेन येत ॥ धृत्वा शिरसितं कुंभं स्नातयि
त्वाद्भ्रुजोत्तमैः ॥ वस्त्रांतराणि धृत्वा च पुनश्चोपवसेत्सती ॥ उपवासां न समीपस्थानं ॥ भूषितो गंध
मात्याद्यैः कुर्वादाज्यविक्रोकनं ॥ सकांचनं कांस्यपात्रे घृतं संपूर्य बुद्धिमान् ॥ यालक्ष्मीरिति मंत्रेणार
पं रूपमनेन च ॥ दृष्ट्वा विना यद्घातदृक्षिणांच यथाविधिः ॥ यालक्ष्मीर्यच्च मेदोस्थं सर्वांगेषु प्रतिष्ठि
तं ॥ तत्सर्वं शमयाज्याभुश्रियमायुश्च वर्धयेति ॥ ॐ रूपं रूपं प्रतिरूपो च भूवतदस्य रूपं प्रति चक्षणाय
। द्द्रोमायाभिः पुररूपं यत्ने युक्ता ह्यस्य हरयः शतादृशं ॥ दंपतीभ्यां पूर्वं धृतवासां स्याचार्या य
दघातः

विप्रानभ्यर्च्यविधिवद्भ्रूपुष्पाक्षतादिभिः॥ धेनुं पयस्विनीं दद्यादाचार्याय विभूषणैः॥ सबस्त्रां प्रतिमां
दद्यादाचार्याय सदक्षिणां॥ सदक्षिणामनडुहं प्रदद्याद्दक्षिणापिने॥ शक्तिभ्यः श्वाथमर्कभ्यो दद्याद्द
क्षिणांततः॥ शंनो वातमहाशांतिपठेदाशीः गततः परं॥ भद्रासनोपविष्टो तु पुनः पुण्याद्वाचनं॥ ग
णेश्वररूपावर्च्यरत्नानां दीमुखंततः॥ धर्मफर्नीस्पृश्यायित्वा विहसुयानीति मंत्रकैः॥ समर्थयांतमभि
मंथ्यतंडुलानक्षतांतदा॥ दद्याच्च सफलानधीमान्पत्येभक्ष्यार्थमादरात्॥ याः फलिनीरित्यनयत्वाग्नि
स्तुवि सवस्तमं॥ पुत्रांश्च जनयेत्यश्वाहावर्ज्यमुनिभाषितं॥ अथ षोडशदिना न्याहया शवत्स्यः॥ षोडश
तुर्निशाः स्त्रीणां तासु युग्मासु संवित्ते॥ ब्रह्मचार्ये च पूर्वाद्याश्च तस्यः श्ववर्जयेत्॥ एवंगण्डुनस्त्रियं
क्षामामघांमूलं च वर्जयेत्॥ सुष्ठु इन्द्रो मरुत्पुत्रं लक्ष्म्यं ण्या जनयेत्पुमान्॥ अतो गच्छेदेवतानियमः॥

दूषादिनायदिन गच्छेत्तदा दोषोपिश्रूयते ॥ श्रीणि वर्याण्यनु मती भायार्चि नोपगच्छति । सतु व्यंभ्रण
हृत्याया दोषमृच्छत्यसंशयं ॥ तत्र प्रायेश्चित्तमपि । श्रुतस्नानानं गच्छेन्नियतां ब्रह्मचारिणिं ॥ निय
मातिक्रमात्तस्य प्राणाया मशतं स्मृतमिति ॥ एवं प्रभूतदोषपरिहाराय शान्तिं कृत्वा प्रज्ञास्तित्थ्यादि
षु गच्छेत् । पुनः रजोदर्शनपर्यंतं गमनं व्रजं ॥ तदा हवसिष्ठः । प्रभूते दोषं यदि दृश्यते तत्सुष्यं गतः शं
तिककर्मकार्या विसर्जयेदेव तथैकशय्याया वद्रजोदर्शनमिह श्रद्धे ॥ ॥ इति श्रुतशांतिः ॥ एवं यः कु
रुते शान्तिं वसिष्ठा युक्तमार्गतः ॥ तदनिष्टं तु सकलं मद्य एव विनश्यति ॥ ॥ अथ गभंधानप्रयोगः ॥
श्रुतस्नातायां भायोयां शुभेदानं दंपती मंगलस्नातो भूत्वा भद्राणै ह्युपविश्य पत्नीं दक्षिणत उपवे
श्य स्वस्तिवाचनं विधाय प्राणोनायम्याद्येत्यादिति थैत्रवणाते ममथ मपल्याः प्रथमरजोदर्शने ॥

अस्यांगर्भाधानारब्धकर्मकारिण्ये ॥ तदंगत्वेनाभ्युदयिकं विधाय पत्नीमन्वारब्धः समं चान्यत्रेत ॥ ३० ॥
विहसु योनिं कृत्य यत्तु त्वत्सा रूपाणि पिंशतु ॥ आसिंचतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातुते ॥ गर्भं धेदि
सिनीवाल्कि गर्भं धेदि सरस्वति ॥ गर्भं ते अश्विनो देवा वाधत्तां पुंकरस्त्रजा ॥ हिरण्ययो अरणी यन्नि
र्मथतो अश्विना ॥ तं ते गर्भं द्वा मदे दशमे मासि सूतवे ॥ यथेयं पृथिवी महीति श्वनी गर्भं मादधे ॥
एवं तं गर्भं माधस्व दशमे मासि सूतवे ॥ यथा पृथिव्ये ग्निर्गर्भाद्यो र्यथे द्रेण गर्भिणी ॥ वायुर्यथा दि
शां गर्भं एवं गर्भं दधातुते ॥ विष्णोश्चेन्न रूपेणास्यानायां गीवीन्यां ॥ पुषा सं गर्भं माधेदि द्वां म
मासि सूतवे ॥ नेत्रो मे परापतसु पुत्रः पुनरापत ॥ अस्ये मे पुत्रकामायं गर्भं माधेद्वियः पुमान् ॥ व्य
स्य योनिं प्रतिरेतो गृहाण पुमान्युत्राधीयतां गर्भं अंतः ॥ तं माता द्वा मासां विभति सजायतां वीर

तमस्वानां ॥ आतेगर्भो योनिमेतु पुमान्वाण्डयेयुधि ॥ आवीरो जायतां पुत्रः स्तेदशमास्यः ॥ करोमि
ते प्राजापत्यमागर्भो योनिमेतुते ॥ आनूनः पूणो जायतामश्कोणोपि चैरोधी ॥ त ॥ पुमांसस्ते पुत्राना
रितं पुमान्नुजायतां ॥ यानि भद्राणि बीजा न्येष भाजनयंतु नो ॥ तानि भद्राणि बीजा न्येष भाजनयं
तिनः ॥ तेः स्तं पुत्रान्विंदस्व सा प्रसूधेनुका भव ॥ कामः समृध्यतां मह्यमपराजितमेवमे ॥ यं कामं का
मये देवतं मे वायो समर्धय ॥ इत्येते मंत्रेः पत्नीमभिमंत्र्य ॥ याः फलिनीया अफला अपुष्या या
श्च पुष्यिणीः ॥ इदमिति प्रसूतास्तानो मंचत्वंसूतः ॥ अग्निरतु विश्वस्तं तु विब्रज्राणमुत्तमं ॥ अ
तृत्तं श्रावयत्यतिं पुत्रं ददातु दाशुंषे ॥ इति तं दुक्तान्यंच पुगी फला निचपत्ये दद्यात् ॥ साक्षी रमध्ये पा
यसं दृत्वा भुंजीयात् ॥ तां बूलेन साकं फला निचभक्षयेत् ॥ ततो नां ही मुखं चृत्वा द्विजान्भोजयेत् ॥

प्र.
१९

तथा । संस्कारकस्तु सर्वत्र तिष्ठेदुत्तरतः सदा ॥ संस्कार्यः पुरुषो वापि स्त्री वा दक्षिणतः सदेति ॥ अजी
जनश्रीपुरुषोत्तमोयं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्ममान्यः ॥ विश्वप्रकाशाभिधपद्मं तोतलताएतोत्ताति
निषेककार्यं ॥ ॥ इति गर्भाधानं ॥ अथ पुंसवनं ॥ व्यक्ते गभे तृतीये मासि शुभे दिने शुभलग्ने पुंन
क्षत्रे चतुर्थे षष्ठाष्टममासे सीमंतेन सदापि वा पुंसवनं कृत्वा सीमंतं कुर्यात् ॥ तथा ॥ व्यक्ते गभे द्विजाती
नां कुर्यात् पुंसवनं क्रियां ॥ तिष्ठे दिने शुभे लग्ने सीमंतेन सदापि वा ॥ कृत्वा पुंसवनं पश्चात् सीमंतस्तत्र च
क्रमात् ॥ तृतीयस्तस्य मुख्योस्य षष्ठाष्टमचतुर्थकः ॥ अथ दंपतीकाले मंगलस्नातो भूत्वा पुंसवनात्
प्राक् तृतीये दिवसे पुंण्याद्वा च नमोऽपप्रतिष्ठापनां कुर्यात् प्राक्षणाप्रतिसरमात्कृत्वा पूजने दावाचना
निरुत्वा द्वितीयेनां दीमुखे ब्राह्मणभोजनं च कृत्वा तृतीये औषासनं कृत्वा पत्नीदक्षिणतः उपवेश्य

तासु धर्मपत्न्याः प्रथम गर्भसंस्कार द्वारा सर्व गर्भसंस्कारार्थं पुंसवनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ यथोक्तं तुलं
रुत्वोपासनाग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ पारिस्तीर्य देव्यां ज्येष्ठाख्यावितिषट्पात्राणि प्रयुज्य फलसहितं वटशृंगान्
दृष्ट्वा स्फुटो नूतनवस्त्रं च सहजं प्रयुज्यात् ॥ त्रौक्षणाद्याज्यभागं तज्जुह्वं सहस्रं ह्रीता ॥ धाताद्देहात् नोरयिमीशां
नोजगतस्पतिः ॥ सनः पूर्णेन वा वनत्वाद्वा ॥ धात्रे ॥ धाता प्रजाया उत्तराय ईशो धाते रं विश्वं भुवनं ज्ञान ॥ धा
तापुत्रं यज्ञमाना यदात्ततस्मात्तु ह्यं घृतवद्विधेमत्वाद्वा ॥ २ ॥ धाताद्देहात् नोरयिं प्राचं जीवात्तु महितां ॥
वयं देवस्य धीमहि सुमतिः सत्यराधसः ॥ स्वाहा ॥ ३ ॥ धाताद्देहात् दाशुषे व सृनि प्रजा कश्चायमीदुपेदुरा
णे ॥ तस्मै देवा अमृताः संव्ययं तां विश्वे देवा सोऽदितिः सज्ञोपाः ॥ स्वाहा ॥ ४ ॥ यस्त्वाद्देहात् ज्ञातमस्यां स्वा
हा ॥ ५ ॥ अग्नेये ज्ञातवे ॥ यस्मै त्वं सु स्वस्तिः स्वाहा ॥ अग्ने ज्ञातवे ॥ ६ ॥ त्वेकपुत्रश्च सीवृत्रन्कामकातयः

प्र.

३०

नत्वा मिन्द्रातिरिच्यते स्वा- इन्द्रायेदं ॥ ७ ॥ उक्ठ उक्थे सोम इन्द्रं ममादनीथे नीथे मघवानं सुतासः ॥ यदाः
 सबाधः पितरं न पुत्राः समान दक्षा अवसेद्वंते स्वाहा । इन्द्राय पुत्रिणे ॥ ८ ॥ समित्सन्न हनेद्दत्ताज
 गाज्ञैतातादृषिधिप्रदूरणसंस्त्रावंदुत्वासदसीत्यादिन्नद्रविसर्जनांतं प्रपरिणीतया कुमाभ्यां दृष कृताभ्यां
 वटशृंगान्येष यित्वा वस्त्रेण परिप्लाव्यापरेणाग्निं प्राचीमुत्तानां निपात्यंगुष्ठतर्जनीभ्यां पुंसवनमसीति
 यजुषा दक्षिणेनासिकाष्ठद्वे संनिमयति सातमागभादिरति । ततः आशिषो वाचयेत् ॥ अज्जी
 जनश्रीपुस्योत्तमोयं श्रीविष्णुश्वनाथं श्रुति कर्म मान्यः ॥ विश्वप्रकाशगभिधपदूतो तत्प्रताव भू
 ल्युं सवनं च कर्म ॥ ॥ इति पुंसवनं ॥ अथ सीमंतः ॥ गर्भाधानाच्चतुर्थेष्वेष्वेवामासिसीमंतोन्नयनं
 कुर्यात् ॥ अथ हंपती मंगलस्नातो भूत्वा सीमंतात्प्राकृतीये दिवसे पुण्याहवाचनादीशवाचनांतं पुं

८

सवनवत्कृत्वा द्वितीयेनां दीमुखसंकल्पं कृत्वा तृतीये ब्राह्मणान् भोजयित्वा शिषो वाचयित्वा पत्नीदक्षि
णत उपवेश्य प्राणनायम्याद्येत्यादि मम धर्मपत्न्याः प्रथमगर्भसंस्कारद्वारा सर्वगर्भसंस्कारार्थे
मीमंताख्यं कर्म कुर्यात् इति संकल्प्य पूर्ववदोषासनाग्निं प्रतिष्ठाप्योपासनं विधाय अग्निं परिसमृद्ध्या लं
त्यर्वाऽयस्त्वात्योप्रोक्षणं पूर्णपात्रे धूमस्त्रुवाचितप्रयुज्याधिरूढयवमालां शालकीमोदुंबरशणखोदुर्भ
पुंजीलांश्च प्रयुज्यादाज्यभागान्तेऽन्वारध्यायां पुंसवनोक्तक्रमेण ॥ धाता ददातु नोरयिमीशानः ॥१॥ धा
ता प्रजाया ॥२॥ धाता ददातु नोरयि प्राची ॥३॥ धाता ददातु हाशुषे वसूनि ॥४॥ इति चतसृभिः यस्त्वाह
दाकीरिणा ॥१॥ यस्मेत्वं सुकृते ॥२॥ त्वेसुपुत्रशवसः ॥३॥ उक्थ उक्थे ॥४॥ इति चतसृभिः स्त्रुवाहावा
ज्या हृतीर्हृत्वा ० समि रन्त हने दुत्वा जयादि ब्रह्मविसर्जनांते परेणाग्निं पत्नी प्राची मुपवेश्य त्रण्याश

प्र. लक्ष्मणाभिर्दग्धपिंज्रैः शालातुल्यशेनचभूर्भुवः सुवाराकामहं सुहवाः सुहृतीहृवेशरणेतुनः सु
भगाबोधतुत्मना ॥ सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानयादहातुवीरं शूतेरायमुंक्थयं ॥ यास्तरांकसुमतयः
सपेडासायाभिर्दग्धतिदाशुषेवसूनि ॥ ताभिर्नोअपसुमनाउपागदिसद्वस्त्रपोषं सुभगेरराणा ॥ इतिहा
भ्यां पत्न्यानासिकामारभ्यसीमंतपर्यंतमूर्ध्वमुन्नीयपश्चाद्विसृज्य ॥ गायतमिद्विवाणागाथिनोसंश
स्ति ॥ तौगायको ॥ यो गंधरिस्वनोराज्ञेतिशोत्वीरवादिषुः ॥ विरुत्तवक्राउरासीनास्तीरेणयमुनेतव ॥ इति
शूत्वानां ॥ इतरासुकुअन्येषांब्राह्मणानांसोमएवनोराज्ञेत्यादुर्ब्राह्मणाः प्रजाः ॥ विरुत्तवक्राउरासीना
त्सोतवाआसावितिसंभीपनदीनामनिर्देशः यथेरेणगंगेतवति ॥ अथपत्नीकंठेविरुद्वयवमालानि
धायवाचंयच्छतः आनक्षत्रोद्यादुदितेषुनक्षत्रेषुप्राचीमुदीचीवादिङ्गमपनिघ्नम्यवतनमन्वारभ्यभू

भुवः सुवर्गित्तपित्वावाचं विसृजतः तताश्चिषोवाचयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ गर्भशोषणपरिहारार्थं
नवेन शरावेणानुस्रोतो जलमाहरेत् ॥ तीर्थंती मपिशोष्यंती पादयोर्मूर्ध्नि चक्षिं पेत ॥ ऐतु गर्भादिति सु
भिराश्चिषोवाचयेत्तथा ॥ ॐ ऐतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवत्याः ॥ आयमनीयं मयत गर्भमापो देवीः सरस्व
तीः ॥ ऐतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवत्याः ॥ तिलदेवपद्यस्वनमांसं सदसिनोदनं ॥ सुविश्वपद्यस्वनमांसं
पुनस्नावसुनवद्रुमसिमज्जसु ॥ निरेतु पृश्निशोवले भुने जरायुवत्तवे ॥ ॥ इति विश्वप्रकाशसीमंतोन्नयनवि
धिः ॥ ३ अथ विष्णुबलिः ॥ सोममास्ये संपूर्वपक्षे संपितानं तं अहम्यां नवम्यां द्वादश्यां श्रवणानक्षत्रे कर्तव्यः
तद्यथा ॥ प्राणनायम्याद्येत्यादि उक्ता अम्याः धर्मपत्याः कुशालपूर्वकं गर्भरक्षार्थं सर्वेषां च कुशलाय वि
ष्णुबलिकर्म करिष्ये पठितं नवस्रोपरितं दुर्लेहं रं प्रतिरतिं च तिरय्य सुगंधपुष्पाक्षतोदकमंजलाग्रहीत्वा

प्र.
२.

महापुरुषमावाहयेत् ॥ ॐ पुरुषमावाहयामि ॥ ॐ भुवः पुरुषं ० ॐ स्वः पुरुषं ० ॐ भूर्भुवः सुवः पुरुषं ० इत्यावा
ह्यस्वागतं भगवतो महापुरुषस्य - भगवत एतदासनं दर्भमयकूर्चैततो गायत्र्याभिर्मंत्रितं ताम्रार्घपात्रं
सोदकं सपवित्रं सगंधं पुष्पाक्षतं भूमौ निधाय ॥ ॐ मित्यादित्येदर्शयित्वा त्रीणि पदेति पाद्यं हत्वा त्रणवेन
घ्यं च दद्यात् ॥ मधुपर्कं च हत्वा ॥ आपोद्देरप्यपावनेर्मांज्जयित्वा पात्रांतरेण गंधं पुष्पाक्षतमिश्रजले मत्प
यति ॥ केशवंतं - नारायणं - माधवं - गोवंदं - विष्णुं - मधुसूदनं - त्रिविक्रमं - वामनं - श्रीधरं - हृषीकेशं - पद्मना
भं - दामोदरमिति ॥ एते रेवनामभिः पूजयेत् ॥ युवं वस्त्राणां तिसृणां ससी - इदं विष्णुरिति गंधं ॥ तद्द्रुह्मोरिति
पुष्पाणि ॥ दूरावती धेनुमतीत्यक्षताः ॥ गायत्र्या धूपं ॥ उद्दीप्येत्स्वतदीपं ॥ तद्द्रुह्मोरिति नेवेद्यं ॥ भक्ष्यभो
ऽयतांबूलादिहत्वा पुष्पांजलिं दद्यात् ॥ दूदज्ञानामभिरेव विष्मवेद्वा कुरादिमिश्रमंनंबलिं दद्यात् ॥ केशध्वज

मंत्रलिङ्गहाणगर्भरक्षांकुर॥ सर्वपांकुश्लंकुर॥ रतेनानेनविष्मन्त्रलिङ्गविधानेनभगवान्श्रीमहाविष्मः
प्रीतोभूत्वाअस्याःकुश्लंकुर॥विष्मस्तोत्रंपठित्वाॐ भूःपुरुषमुद्रासयामातितंपुरुषमुद्रासयेत्॥
तंनेत्रेयशोयंपत्नीप्राशयेत्॥साप्रत्यहंयावत्प्रसवंविष्मवेबलिमुधृत्यब्राह्मणायदत्त्वास्वयंभुंजीया
त्॥ ॥ अज्ञीजनश्रीपुरुषोत्तमोयंश्रीविश्वनाथंश्रुतिकर्ममान्यः॥विश्वप्रकाशाभिधपदूतोतत्कृतावभू
द्विष्मबलेःश्वकर्म॥ ॥ अथज्ञानकर्म॥ ज्ञातेकुमारपितास्वकंगदंकंयज्ञोपवीतमुत्तार्यजातस्यकुमारस्यनाभोः
निधायस्पृष्ट्वावगाहाद्विष्मत्वागत्यपादोप्रक्षाल्याचम्यप्राणानायम्यतिथिश्रवणांतेअमुककुमारंगभि
कंवेजिकेनोनिर्हरेणार्थंज्ञातकर्मार्येनकर्मणासंस्करिष्यति संकल्प्यगणेशवरुणोसंपूज्यपुण्याहंवाचयि
त्वाभ्युदयिकंविधायद्विवस्यतीतिवात्सप्रेणानुवाकेनाभिमृश्यअस्मिन्सहस्रंपुण्याम्यधमानःस्वर्गद॥

प्र.
३३

इति यजुषास्वांकुपंवेत्त्या अंगादंगात्संभवसिद्धदयादधिज्ञायसे ॥ आत्मावेपुत्रनामासिसतीवशरदःश
तं ॥ अश्माभवपरशुर्भवेद्विरण्यमरत्तंभव ॥ पशूनांत्वाहिकारेणाभिर्जघ्राम्यसो ॥ इति दूभ्यामभिमंन्य
सावित्यत्र कुमारस्य नक्षत्रनाम्नासंबुध्यंते ॥ नोषांशुकुमारं निर्दिशति ॥ तच्च नामेत्यंप्रयुंजीत ॥ कार्तिके
द्विणमार्गशीर्षर्द्रुकुपुनर्वसृतिष्याश्लेषमाच्चफाल्गुनोत्तरहस्ताचैत्रस्वातिविशाखानूराध्यज्यैश्रमूलकाषा
ढाषाढश्रावणश्रीवणतिवाश्रविष्णुतमिषजप्रोषपदप्रोषपदरेवताश्वयुजअपभरणआपभरणति
वा ॥ स्त्रियाएकारांतानिपुनर्वसोरोकारुत्येव ॥ तथाचकारिकारुत्तो ॥ रोरेममत्येविषुवृक्षिरादौषांत्येचचं
त्यश्रवणाश्वयुक्त ॥ शेषेषुवाचोः कपरः स्वरोत्यः स्वास्थ्यारदीर्घः सविसर्गदृष्टः ॥ पुनरंगादिति दूभ्यामृ
र्धन्यवघ्राणमेताभ्यामेव दक्षिणे कर्णे जपंचरत्वादभेण द्विरण्यं निष्टक्यं बिध्वातेन घृतयुक्तं मधुगृहीत्वा

मेधांतेदेवः सविता मेधां देवी सरस्वती ॥ मेधांते अश्विनो देवा वा धत्तां पृष्करस्त्रजा ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां
त्वय्यग्निः त्तेजो दधातु ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयां द्रुं द्रियं दधातु ॥ त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयि सूर्यां
भ्राजो दधातु ॥ इति कुमारं सरुत्प्राशयित्वा ॥ क्षेत्रि ये त्वानिर्ज्ञेयैस्त्वाद्रुहो मुंचामि वरुणस्य पाशात् ॥
अनागसं ब्रह्मणे लोको करोमि शिवे ते द्यावा पृथिवी उभे मे ॥ शंते अग्निः सदाद्भिरस्तु शंद्यावा पृथिवी सहो
पधीभिः ॥ शमंतरिक्षं सहवाते नते शंते चतस्रः प्रदिशो भवंतु ॥ या देवीः श्वतस्रः प्रदिशाः वातप
लीरुभिः सूर्यो विचष्टे ॥ तासां त्वा जरसश्चो दधामि ॥ प्रयश्म एतु निर्कृतिं परा चैः ॥ प्रमोचियश्मा दुरिता
द्वयर्त्ये ॥ द्रुहः पाशात् निर्ज्ञेयैश्चो दमोचि ॥ आहा अवति मविदस्यो नं ॥ अप्यभूद्रुहैः कुरुतस्य लोके ॥ सूर्य
यं मृतं तं मसो ग्राह्यायत ॥ देवा अमुंचन्नमृजन्व्ये नसः ॥ एवमहमिमं क्षेत्रियां ज्ञामिद्रुं सात् ॥ द्रुहो

प्र.
३४

मुंचामिवरुणस्यपाशात् । इतिपंचभिर्मंत्रैः कुमारं सरत्तजापयति ॥ भूः स्वाहा । भुवः स्वाहा । सुवः
स्वाहा ॥ इति एषदाऽयं कांस्यपात्रेण कुमारं सरत्त २ त्याशयित्वाद्भिः शेषं सत्सृज्यगोष्ठे
निनयेत् ॥ माते कुमारं रक्षोवधीन्माधेनु रत्याचारिणी ॥ प्रियाधनस्य भूया एधमानाः स्वगृ
हे ॥ इति कुमारं मातुरं कुमाधाय । अयं कुमारो ज्ञरंधयतु दीर्घमायुः । यस्मै त्वं स्तनप्रप्यायायुर्व
चरियशो बलं ॥ इति कुमारं दक्षिणं स्तनं प्रति धाप्य ॥ यद्गुमे हृदयं दिवि चंद्रमसि श्रितं ॥ तदुर्विप
श्यं मादं पोत्रमञ्चरुदम् ॥ यत्ने सुशीमे हृदयवेदाहंतत्प्रजापते ॥ वेदामतस्येतवयं मादं पोत्रमघं
रुदं ॥ इति द्वाभ्यां ज्ञाय्या एथि वीमभि मृश्य ॥ नामयति नरुदति यत्र वयं वदामसि ॥ यत्र चाभि मृ
शामसि ॥ इति तत्र संविषं कुमारमुपरयश्य ॥ आपः सुमेषु जाग्रतरक्षां सिनिरितो नुदध्वं ॥ इ

तिकुमारस्यशिरः समीपे जलपूर्णं किल शनिधाय । अथाग्निं प्रतिष्ठाप्य पर्युक्ष्ये परिस्तीर्या लंघ-
त्य परिषिच्य साज्या न सर्वपान फलीकरणमिश्रान्नं जलिना सरुदादाय । उं अयं कलिं पतयंतं
श्वानमिवोद्दृष्टुं ॥ अज्ञां वा शितामि च मरुतः पर्याध्वं स्वाहा ॥ इति सशेषं द्रुत्वामरुद्भ्य इदं न
मम पुनः स्वाहा ॥ मरुद्भ्य इदं नमम पुनः स्वाहा मरुद्भ्य इदं इति त्रिजुहुयात् ॥ एवमाहुतित्रयस्य
काहुतिः ॥ एवमेवाद्यावाहुतयः ॥ एवं पुनरंजलिनादायः षंडेरथः षंडिकेर उलूखलः ॥ च्यवनो न
श्यतादितः स्वाहा ॥ मरुद्भ्य इदं स्वाहा मरुद्भ्यः ॥ स्वाहा मरुद्भ्यः इदं ३ ३ अयः षंडो मर्कटपदा
र उलूखलः ॥ च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ त्यागपूर्ववत् ॥ ३ ३ केशिनीः स्वलोमिनीः स्वजापो
जोपकाशिनीः ॥ अपेनश्यतादितः स्वाहा ॥ ४ ॥ मिश्रं वाससः कौबेरं कारक्षोराजेन प्रेषिताः ॥

प्र.
५

ग्रामं सजातयोगछंतीछंतोपलिताहतास्वाहा ॥ ५ ॥ एतान्त्रैतेतानगृण्हीतेत्ययं ब्रह्मणस्युत्रः ॥
 तानग्निः पर्यसरत्तानिंद्रस्तान्नुहस्पतिः । तानदंवेदब्राह्मणः प्रमृशतः कूरुदंतात्त्रिकेज्ञानकुंभ
 नस्तनास्वाहा ॥ ६ ॥ नक्तं चारिण उरस्येशुं छूलहस्तात्कपालग्रान् ॥ पूर्वैर्षापितेत्युच्चैः श्राव्यक
 र्णकः ॥ माताज्ञेच्चन्यासर्पतिग्रामेविधुरामिंछंतीस्वाहा ॥ ७ ॥ मरुद्भ्यः ३ ॥ निशीथचारिणीस्वसा
 संधिनाप्रेक्षतेकुलं । यास्वर्पतंबोधयतियस्येविजातायांमनः । तासांत्वहृष्मवर्त्मनेत्कोमानः
 हृदयंयहृत् ॥ अग्नेअक्षीणानिर्दहस्वाहा ॥ ८ ॥ अग्नयेदं पुनःस्वाहा मरुद्भ्यः उदं २ इत्यष्टा
 वाहृतीर्दृत्वागृहपालान्संशक्तिप्रविष्टेप्रविष्टएवतूष्मीमग्नावावपतेति ॥ एवमदूरहृत्स्वमि
 तथाकुर्यात्शरात्रं ॥ जतथाजातस्य होममरुतः सप्तस्वाद्येप्रदेवताः । अस्मिन्निति प्राह

द्विरण्याभ्युदयंततः॥ यदिगर्भाधानपुंसवनसीमंतानिस्वस्वकालेनरुतानितदाप्रथोद्दिनेजातकर्मनकुर्यात्॥
एकादशेद्वादशेवाद्दिनेगर्भाधानपुंसवनसीमंतोजातकर्मच॥ स्वस्वकालेनकुर्याच्चेत्राम्नासद्विधीयतइति॥
अथशुद्धिसमयनिर्णयः॥ अत्रिः॥ पुंजन्मनिसेपिंडानांद्वादशोद्दिशिष्यते॥ अद्वादशेकोदकानांचएकादसंत
केकचित्॥ स्त्रीऽजन्मनिसेपिंडानांसोदकानांद्वादशोद्दिशिः॥ स्त्रीषुत्रिपुरषंज्ञेयंसेपिंडंचद्विज्ञोत्तमाः॥ तेषभा
जः२वतुर्थाद्याःपित्राद्याःपिंडभागिनः॥ एकोदकाःस्ततश्चोर्ध्वनिर्दिष्टंसाप्तपौरुषमिति॥ अथवात्सप्रा
नुवाकः॥ ईदिवस्यरिप्रथमंजज्ञेअग्निरस्मद्विनायंपरिज्ञातवेदाः॥ तृतीयमस्मन्मणाअज्ञस्मिंधानर
नेज्जरेस्वाधीः॥ विप्रान्तेअग्नेत्रेधात्रयाणिविप्रान्तेसप्रविभृतंपुरत्रा॥ विप्रान्तेनामपरमंगुहायद्विप्रा
तमुत्संयतउवाज्जगथ॥ समुद्रेत्वानुमणाअपूर्वंतर्नचक्षार्द्धेदिवोअग्नकधन॥ तृतीयेत्वारज्जसित

३६

स्थिवांसमृतस्य योनो महिषा अहिचन ॥ अक्रंदरुग्निः स्तनयं निव द्योः क्षामारे र हृदी रधः स मंजन ॥ सद्यो
 जज्ञानो विहीमिदो अरुधदो रोदसी भानुना भात्यंतः ॥ कशक्यावको अरतिः स मेधामत्येष्वग्नि रमृतो निःश
 यि ॥ इयति धर्म मरुषं भग्निद, छु, क्रेण शोचिषाद्यामिन हन ॥ विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भभागे रसीः
 अपृणाः ज्ञायमानः ॥ वीरुं चिद्रुद्रिपभिनत्यराय जनाय दग्नि मय जंत पंच ॥ श्रीणामुदारो धरुणोरयी
 णां मनीषा एणं प्रायणः सोमगोपाः ॥ वसोः सूनुः सहसो अक्षराजा विभात्यग्र उपसामिधानः ॥ यस्ते
 अद्य रुण वद्रुद्रो चेषूप देव घृत वंत मग्ने ॥ प्रतंने यप्रतरं च स्यो अछाभिद्युम्नं देव भक्तं यविष्ठ ॥ आतं
 भ जसो श्रवसे च्चग्नु कठ रुक्थ आभ जशु स्यमाने ॥ प्रियः सूर्यो प्रियो अग्ना भवात्युजाते तभिनदे दे ज्ञ
 नित्वैः ॥ त्वामग्ने यज्ञ माना अनु द्यून् विश्वावसूनिर्दधि रे वार्याणि ॥ त्वया सह द्रविणामिच्छमाना व्रजं गोमं

तमुश्रिज्जोवित्रुः॥ दृशानोस्वप्नउर्व्याव्यद्योदुर्मर्षमायुःश्रियेरुचानः॥ अग्निरमृतोअभवद्वयोभिर्यदेनं
द्योर्जनयत्सुरेताः॥ अनेनवात्सप्रानुवाकेनाभिमृशत्॥ ॥ अजीजनद्वीपुरुषोत्तमोयंश्रिविश्वनाथंश्रु
तिकर्ममान्यः॥ विश्वप्रकाशाभिधपद्यतौतत्कृतौसमाप्तंखलुज्ञातकर्म॥ ॥ अथयदिशीघ्रप्रसवो
नभवेत्तदाउत्पण्यकीर्त्तंब्राह्मणोक्तंश्रीघ्नप्रसवाध्यायंश्रावयेत्॥ अपक्रामतगर्भिण्यः॥ उंअष्ट
योनीमष्टपुत्रां॥ अष्टपत्नीमिमामदी॥ अहंवेदनमेमृत्युः॥ नचामृत्युरघाहरत्॥ अष्टयोन्यष्टपुत्रं॥ अ
ष्टपदिदमंतरिक्षं॥ अहंवेदनमेमृत्युः॥ नचामृत्युरघाहरत्॥ अष्टयोनीमष्टपुत्रां॥ अष्टपत्नीममूहं
॥ अहंवेदनमेमृत्युः॥ नचामृत्युरघाहरत्॥ सूत्रामाणंमदीमूषु॥ अदितिर्दौरदितिरंतरिक्षं॥ अदिति
र्मातासपितासपुत्रः॥ विश्वेदेवाअदितिःपंचजनाःअदितिर्जातेमदितिर्जनितं॥ अष्टोपुत्रासोअदितेः॥

ये ज्ञाताः स्तन्वः परि । देवां उपप्रेत्सं सभिः ॥ २ ॥ परामातां उमास्यत् । सप्तभिः पुत्रैरदितिः । उपप्रेत्सूयं यंगं
प्रजायेत्येव वेनत् । परामातां उमा भरदिति ॥ ताननुक्रमिष्यामः । मित्रश्व वरुणश्व । धाता चार्यमाच । अं
शश्वमंगश्व ॥ इंद्रश्व विवस्वाश्वेत्येते । हिरण्यगर्भे हिंस्रशुचिपत् ॥ ब्रह्मज्ञानं तदित्यदिति ॥ गर्भः ब्र
ह्मापत्यः । अथ पुरुषः सप्तपुरुषः । हिरण्यगर्भादि चत्वारः प्रतीकाः यथानीयाः । हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे
भूतस्य ज्ञातः पतिरुक्तासीत् । सदाधारपृथिवीद्यामुते मां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ हंसः । ब्रह्मतदित्य
दं न विधिकंत विद्वान्यन्मृतमुत्तरप्येति देवान् ॥ अथाद्वितीयेनुवाकः ॥ ॐ प्रजापतिरुक्ता मयत् प्रजां येये
ति ॥ सतपोत्पत् ॥ सोमवीनि भवत् । सहरितश्यावो भवत् ॥ तस्मात्सुमंतर्वती ॥ हरिणीसती श्यावा भ
वति ॥ सविज्ञाग्रमानो गर्भेणानाम्यत् ॥ अतोतः रुहमश्यावो भवत् ॥ तस्मात्तातः रुहमः श्यावो भवति ॥

तस्याऋरेवाजीवत् ॥ १ ॥ तेनाऋराऋरानासृजता तद् सुराणां मसुरत्वं ॥ य एव मसुराणां मसुरत्वं वेद ॥
अऋमानेव भवति ॥ तेन मसुर्जहाति ॥ सोऽसुरान् सृष्ट्वा पितृवामन्यत तद्नु पितृन् सृजत ॥ तत्पितृणां पि
तृत्वं ॥ य एवं पितृणां पितृत्वं वेद ॥ पितृवैवस्वानां भवति ॥ २ ॥ यंत्यस्य पितरो हवं ॥ स पितृन् सृष्ट्वा मनस्यत्
॥ तद्नु मनुष्यान् सृजत ॥ तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वं य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद ॥ मनस्येव भवति ॥
तेन मनुर्जहाति ॥ तस्मै मनुष्यान् ससृजानायां दिवा देवत्रा भवत् ॥ तद्नु देवान् सृजत ॥ ३ ॥ तद्देवानां देव
त्वं ॥ य एवं देवानां देवत्वं वेद ॥ दिवा देवास्य देवत्रा भवति ॥ तानि वा एतानि चत्वार्यं मां संसि ॥ देवामनुष्याः
पितरोऋराः ॥ तेषु सर्वेषां भो न भद्रं भवति ॥ य एवं वेद ॥ इति ब्राह्मणद्वितीयाष्टकेऋषीघ्नप्रसवानुवा
कं ॥ पूर्वोक्तारण्यकप्रथमब्रह्मोक्तानुवाकं च श्रावयेत् ॥ अत्र इयं ऋषीघ्नप्रसवो भवति ॥ इति विश्वप्रका

कुर्यादिति नाबलिं दद्यात् । क्षेत्रपाल नमस्तुभ्यं सर्वशांतिफलप्रद ॥ वातस्य विप्रनाशाय २

शेजातकर्मः ॥ ॥ चक्रव्यूहं च दर्शयेत् ॥ अथ षष्ठीका पूजा ॥ अथ पुत्रेऽज्ञाते षष्ठीर्हिने षष्ठीका पूजा ॥ प्रथ
मं बहिरेव स्वस्तिवाचनं कृत्वा महागणपतिपूजां कृत्वा ॥ क्षेत्रपालपूजां चतुष्कोपरिविधा यत्तैर्गण्डहण्ड
इमां बलिं ॥ भूतदैत्यपिशाचाद्यां गंधर्वारक्षसांगणाः ॥ शुभं कुर्वंतु ते सर्वे मम गण्डहं त्विमां बलिं ॥ योगि
नी डाकिनी चैव मातरो निवसंतियाः ॥ शांतिं कृण्वंतु ते सर्वे मम गण्डहं त्विमां बलिं ॥ नानारूपधराः स
र्वा मातरो देवयोनयः ॥ स्वयं रक्षंतु मे पुत्रं तुष्टा गण्डहं त्विमां बलिं ॥ अराधित्याद्याग्रहा ये च नित्यं स्वर्गनिवा
सिनः ॥ रक्षां कुर्वंतु ते सर्वे मम गण्डहं त्विमां बलिं ॥ ततो गृहं प्रविश्य द्वारदेशे गणपतिपूजां कृत्वा । गणपत
ये फोणिकादिने वैद्यं कृत्वा ॥ प्रार्थयेत् ॥ सर्वविघ्नहरो सित्वं मे कर्तुं गजानन ॥ षष्ठी गृहे वर्चितः प्रीत्याशु
भं दीर्घायुषं कुरु ॥ लंबोदर महाभागं सर्वेषु देवनाम्नः ॥ त्वत्प्रसादाद्दविघ्ने न चिरं जीवितुं बालकः ॥ ३

३३

दिक्पालाश्च तथेन्द्राद्याः स्वः स्यान्प्रतिवासिनः ॥ शांतिं कृर्वंतु ते स
र्वे मम गण्डहं त्विमां बलिम् ॥ ३

गणपतये नमः ॥ क्षेत्रपालाय नमः ॥ अथ षष्ठीपूजातन्त्रक्रमः ॥ ॥ अद्येत्यादिसंकल्प्य ० ममाभिनवः
जातस्य कुमारस्य सकुटुंबस्य सपरिवारस्य सर्वापिछांतिदीर्घायुद्धानैरुज्यसबलितगौरीपुत्रस्कंद
रक्षणवद्रोयादिषोडशमातृपूजापूर्वकषट्कृतिकासहितषष्टिकापूजनमहं करिष्ये ॥ प्रतिष्ठावाह
नादिकुर्यात् ॥ त्रायाहिवरदेदेविमहाषष्ठीतिविश्रुतो ॥ मुक्तिभिः सहपुत्रं मे रक्षजागरवासरे ॥ दी
र्घस्वरयुक्तेन षकारेण न्यासं कुर्यात् ॥ ॐ षां ॐ गुह्याभ्यां नमः ॥ ॐ षीं तर्जनीभ्यां ० ॐ षूं मध्यमाभ्यां
० ॐ षीं अनामिकाभ्यां ० ॐ षीं कनिष्ठिकाभ्यां ० ॐ षः करतलकरपृष्ठाभ्यां ० ॥ एवं हृदयादि ॥
अथ षोडशमातरः ॥ अरुत्वा मातृयागंतु वैदिकं यः समाचरेत् ॥ तत्र क्रोधसमाविष्टादिंसामि
छंतिमातरः ॥ कर्मादिषु च सर्वेषु मातरः सगणाधिपाः ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंतितेति ॥

नामानि ॥ गौरीपद्माञ्चीमेधासावित्रीविज्ञयाज्ञया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥
हृष्टिःपुष्टिःस्तथातुष्टिरात्मदेवतयासहेति ॥ शिवासंभूतिसंज्ञाचत्रीतिःसंनतिरेवच ॥ अनसूया
क्षमाचैवषडेताः लुप्तिकामताः ॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीलक्ष्मीकौमारीवैष्णवीतथा ॥ वाराहीचतथेन्द्राणि
चामुंडाचाष्टमातरः ॥ अणिमामहिमाचैवगरिमालघिमातथा ॥ प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वंसिष्टं
चाष्टभूतयः ॥ सरस्वत्यासहब्रह्माभवान्याशंकरस्तथा ॥ लक्ष्म्यानारायणः पूज्यो लोकपालादय
स्तथा ॥ गणेशदुर्गावाय्वारव्याकाशास्कंदधर्मंबुज ॥ नवग्रहास्तथापूज्याः साधिप्रत्यधिदेवताः ॥
दिक्पालांश्चतथेन्द्राहीकुड्यादिषुतथालिखत् ॥ खड्गचपूजयेदुर्गा उपचारैः प्रपूजयेत् ॥ वस्त्रैर्ग
धैर्धूपदोषैर्नैवेद्यैर्दक्षिणादिभिः ॥ पालिकाकणिकाभिश्चरुसरैः पुष्पमाल्यादिभिः पुष्पैः

स्तावकलिकैर्यजेत् ॥ वसोः पवित्रमंत्रेण वसोर्धांशुं कारयेत् ॥ घृतैर्न धारा विषमां प्रार्थयेत् ॥ अष्टिदे
वता ॥ गौर्याः पुत्रो यथास्कंदः शिशुसंरक्षितस्तथा ॥ तस्मांममाप्ययं बालो रक्षतां षष्टिकेनमः
ॐ षष्टिभटारिकायै सांगाये सपरिवारायै सायुधायै सवाहनायै नमः ॥ कार्तिकेय महाबा
हो गौरी हृदयनंदन ॥ कुमारं रक्षिभीतिभ्यः पाहि देवि नमोस्तुते ॥ शक्तिस्त्वमम देवानां लो
काणां हितकारिणी ॥ मातर्बालमिमं रक्ष मदापाञ्चनमोस्तुते ॥ रुद्राणां रुद्ररूपेण मदा विघ्नवि
नाशिनी ॥ प्रसंने वरदे देवि स्वयं रक्ष स्वबालक ॥ भूतदेव्यपिशाचैर्भ्यो डाकिनीयोगिनीपुच
माते वै रक्ष मे पुत्रं श्वापदं पंन गे पुत्र ॥ त्वमेव वैष्णवी देवी मूलाणी च व्यवलिता ॥ रुद्रश
क्तिः समारख्याता मदापाञ्चनमोस्तुते ॥ गोमंथानं संपूजयेत् ॥ मंथानं त्वं हि लोकेषु दे

वदेवेननिर्मिताः॥ पूजितश्वविधानेनसूतारिक्षांकुरुष्वमे॥ खड्गप्रार्थना॥ उवासीर्विषासनः
खड्गस्तीक्ष्णधारोदुरासदः॥ पुत्रस्यविजयश्चैवधर्मपालनमोस्तुते॥ वंशपूजा॥ सर्वमंगल
मांगल्येगाविंदस्यकरोस्त्रिता॥ चंद्रवर्धयमेवंशंसदानंदनमोस्तुते॥ मथुरंयद्वलंयच्चविस्मोर
मिततेजसि॥ हरस्ययद्वलंसर्वतद्वलंपुत्रकेमम॥ त्रैलोक्यवर्धनश्रीमान्सप्तद्वीपविवर्धनः॥
शांतिकुरुगंदोपाणेनारायणनमोस्तुते॥ अथबालकव्यजनेन॥ संस्थाप्यदेवतानांच
मृषीणांभक्तभक्तवत्सल॥ अतसंरक्षमेपुत्रंमहाषष्टिनमोस्तुते॥ जननीसर्वभूतानांबा
लकानांविशेषतः॥ नारायणीस्वरूपेणपुत्रंमेरक्षसर्वतः॥ भूतदैत्यपिशाचैभ्योडाकि
नीभ्यःशरोत्करैः॥ सुतंमेस्वसुतंक्षत्वारक्षरक्षवरानने॥ एवंरक्षमहाषष्टीसदा

लांविघ्ननाशिनी ॥ बालं समातरं रक्षानित्यमंतः कुटास्थिता ॥ सर्वभूतहिते मातः जगतामुपकारि
णी ॥ सर्वतः पश्चिरूपेण बालरक्षां कुरु स्वमे ॥ षष्ठिदेवि महाभागो ह्येता हितवरप्रदे ॥ त्वत्प्रसादात्
विघ्नैश्चिरं जीवतु मिसुतः ॥ अस्मिंस्तु स्तिकागारे देवीभिः परिवारिता ॥ रक्षां कुरु महाभा
गे सर्वोपद्रवनाशिनी ॥ स्वयं मम कुलोत्पन्नोरक्षोर्थं पादयोस्तव ॥ नीतो नीतमहाभागो चिरं
जीवतु बालकः ॥ रूपं देहि जयं देहि भाग्यं भवति देहि मे ॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्च दे
हि मे ॥ ॥ इति षष्ठिका पूजाविधिः ॥ अथ प्रसूतिस्तोत्रं ॥ चित्रा विशारवाश्रुतिरुत्तिका द्रामघा
श्विमूला मृगरोहिणीषु ॥ स्नायात्प्रसूता यदि भेषुतेषु स्तुतिः प्रसूतिं न पुनः प्रलेभे ॥ प्रति
पञ्चने वम्प्यां च षष्ठ्यां च शानिशुक्रयोः ॥ विधवा त्रीणि जन्मानि स्तुतिज्ञानं न कारयेत् ॥ ति

प्र-
१
थ्यादितिकरस्वातिंमित्रपूर्वात्रयोत्तरा॥ वसुपूषाश्रेष्ठतारासूतिस्तानेरविर्गुरुः॥ शुभाश्वतिथ
यो न्याश्वदर्शरिक्ताश्ववर्जयेत्॥ याम्यासापेद्रवारुण्यो मध्यसोमारचंद्रमा॥ ॥ इति प्रसू
तिस्तानं॥ ॥ चंडेश्वरः॥ अथ नामकरणं॥ एकादशेदिनेनामकरणं द्वादशेपिवा॥ जन्मनः
प्रभृति एकादशेद्वादशेवादिनेमातापितरौ भद्रासनोपविष्टौ कलशाद्वयं संस्थाप्य पूर्वोक्तरीत्या
पुण्याहं वाचं यित्वा पुनः प्राणानाग्रम्याद्येत्यादिसंकल्प्यास्य कुमारस्य गभिर्कैवैज्ञिकेनोनि
र्हरणद्वारा लौकिकवैदिकव्यवहारसिध्यर्थेनामकरिष्यावदे॥ अथात्र श्रुतिः॥ मम नाम प्र
थमं ज्ञातवेदः॥ पिता माता च दधतुर्यद्ग्रइति॥ ततः अभ्युदयिकं विधाय विशालकांस्य

पात्रे तं उक्तान् पूरयित्वा कुमारस्य जन्म मासनामं नक्षत्रचरणनामस्य व्यवहारनामानि द्विरण्येन लिखि-
त्वा ब्राह्मणेः सदप्रति ह्यं विधाय नाम देवताभ्यां नम इति व्याहृतिपूर्वं घोषोपचारैः संपूज्य कुमार-
स्य दक्षिणकर्णे अमुकनामासीत्युक्त्वा शिरसि अक्षतान्निक्षिपेत् ॥ तानि च नामानि । रुह्मो न तोच्यु-
तः श्वकी वैकुंठो थ जना दर्न ॥ उपे शोयत्त पुरषो वासुदेव रत्तथा हरिः ॥ योगीशुः पुंडरीकाक्षो मार्ग-
मासा दनु क्रमात् ॥ नक्षत्रचरणनामानि ॥ चूचै चोलाश्विनीत्यादि ज्योतिःशास्त्रे ज्ञातव्यं । द्व्यक्षरं
चतुरक्षरं वा नाम पूर्वमाख्यातोत्तरं घोषवदाद्यंतं रत्तस्थं । व्यवहारनाम यथेच्छा ॥ कुमार्या अप्ययु-
जाक्षरेण नाम दद्यात् ॥ प्रावासादेत्यपुत्रस्य अंगा दंगादिति द्वाभ्यां मभिमं यमूर्धन्यवघ्राणं दक्षि-
णकर्णे जपे च ॥ अग्निरायुष्मानिति पंच मंत्रान् जपेत् ॥ कुमार्याः सर्व मंतनं व्रजे कुशति । सर्व

प्र.
२.

स्मादात्मनः संभूतासि मजीवशरदः शतं इति कुमार्या अभिसं चणमेव विशेषः । आरात्रिकं विधाय ब्रा
 ह्मणान्भोजयेत् ॥ अग्निरायुष्मात्सवनस्पातिभिरायुष्मात्तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि । साम आयुष्मा
 त्सं ओषधीभिरायुष्मात्तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि ॥ २ ॥ यज्ञ आयुष्मात्सदक्षिणांभिरायुष्मात्तेन ३
 ब्रह्मायुष्मत्ते द्वाद्वाणेरायुष्मत्तेन ४ ॥ देवा आयुष्मंतस्तमृतेनायुष्मंतः स्तेन त्वायुषायुष्मंतं करोमि ।
 इत्यनुषंगः ॥ ॥ अजीजनश्रीपुरुषोत्तमो यं श्री विश्वनाथं श्रुतिकर्ममात्या ॥ विश्वप्रकाराभियप
 दूतांतल्लतावभ्रनामल्लतिः सदेव ॥ ॥ चूचेचोलापदेषां घलीकूलेकोभरएयथ ॥ अइ इ एशुति
 काच ओवायवित्तराहिणी ॥ वेवोककीमृगशिरः कूयं इ छश्वरोद्रभे ॥ केकोदरीपुनवस्त्रोद्रुदेहोडा
 च पुष्यभे ॥ डीउ डे डो डूमे साये ममी मूमे मघाभिधे ॥ मोटाटी दूमे भाग्ये देयोपपी च उत्तरा ॥ पू

२

षण्ठश्वद्वस्तर्षेपेरोररीचत्वाष्टभे ॥ रुरेरोतास्वातितारेतीतूतेतोविशाखभे ॥ ननीनूनेनुराधा
स्यान्नोयायीयूतथेन्द्रभे ॥ येयोभभिमूलधिस्मपूर्वाषाढाभुधाफडा ॥ भेभोजजीवेश्वेदेवेजेजू
जोखांभित्तिच्चभे ॥ खिरवूखेखोश्रवणभेगगीगूगेचवासवे ॥ गोसासीसृशतभिषकसेसेद
दीह्यजेकपात ॥ दुशशथोत्तराभाद्रदेदेचचीचरेवती ॥ ॥ इतिविश्वनाथविरचितेविश्वंप्रकाश
केनामकरणं ॥ अथसूर्यचंद्रदर्शनं ॥ तद्यथा ॥ अंगणेभूमिमुपलिप्यद्वाद्शास्त्रंसूर्यमंडलं
षोडशारं चंद्रं लिखित्वापंचवर्णेनपरिपूर्यव्याहृतिपूर्वकं सूर्यमंत्राभ्यां षोडशोपचारैः सं
पूज्य ॥ पूरिकांनैवेद्यं दत्त्वा कुमारस्यनीयसूर्यं दर्शयति ॥ उद्व्यंतमसस्पतिः उदुत्यं चित्रं दे
वानां उतासत्येन तद्विष्माः परमंपदं इति नमस्कृत्य देवीः षडुर्वीः महास्मदिः महत्तः

क्षत्राय न वानवा भवति. आप्यायस्व. सोमो धेनुं. इति चंद्रमसं च नमस्कृत्य प्रदक्षिणं दिशो नमस्कृ-
 त्य गृहीतः प्रविश्य ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा सुवासिनीभ्यः वायनानि पौलिकादीनि दत्त्वा नमस्कृ-
 त्वा रात्रिकं विधाय शिषो वाचयेत् ॥ ॥ इति सूर्यचंद्रदर्शनं ॥ अथोपनिष्क्रमणं ॥ चतुर्थे मासि
 निष्क्रमण इति ॥ शुभदर्शने तिथिवारयोगेषु सानुकूले चंद्रमसि ॥ अश्विना मृगशिरः पुनर्वसुपुष्य
 दस्तानुराधाश्रवणधनिष्ठा रेवत्य उत्तमाः ॥ इष्टदेवतापूजादिकं विधाय नमस्कृत्य ॥ ॐ उद्गाते
 वशकुने स्वस्ति नो मिमीतेत्यादि स्वस्ति न इंद्रः । कुमारमलं कृत्य मंगलतूर्यानिघोषैः सह देवाक्ये
 गंगादि नदी । तीरप्रज्ञास्तारामबंधुगृहाणामन्यत मखानंगत्वा मद्दोसवपूर्वकं सगुडादिद्रव्ययुत
 कांस्यपात्रादिकं बंधुदत्तं यत्किंचित् शुकुनादिकं गृहीत्वा गृहं पुनरोगत्य पुण्या ह्वात्रयित्वा द

क्षिणां दत्वा रात्रिकं विधाया शिषो वाचयित्वा महांत मुत्सवं कुर्यात् ॥ ॥ इत्यपनिष्क्रमः ॥ अथ कर्णवेधः ॥ तस्य कर्णः
 लः जन्मदिनाद्वा दशदिने षोडशदिने वा सप्तमोष्टमो वामासः ॥ यथा कुलाचारवा ॥ शुभदिने चंद्रतागनुकूले
 पुण्याहं वाचयित्वा कर्णवेधाख्यं कर्म कर्तव्ये ॥ कुमारमलंकृत्य ॥ ॐ श्रोत्रेण भद्रमुत्तृण्वंतिसत्यं ॥ १ ॥ येन प्राच्या
 उत्त दक्षिणा ॥ २ ॥ इति द्वाभ्यामभिमंत्र्य स्रवणं सूच्या दक्षिणवामकर्णो वेधयेत् ॥ गायत्रीं त्रिष्टुबिति दक्षि
 णां द्विपदाया चतुष्पदा ॥ इति वामांततः स्रवणं सूत्रं प्रतिमुंचति । पट्टसूत्रं । शणसूत्रं वा ॥ वरुणस्य स्कंभ
 नमसीति दक्षिणो वरुणस्य स्कंभसर्जनमसीति वामे । सूर्यरश्मिसंपातो यथा भवति तथा वर्धयेत् । कुंड
 लधारणयोग्यो भवति तावदिति । आरात्रिकं विधाया शिषो वाचयेत् विप्रेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इति
 कर्णवेधः । अथानप्राशनं ॥ रिक्तां दिनक्षयं नंदां द्वादशदिशमीतथा ॥ त्यक्तान्यतिथयः श्रेष्ठा प्राशनं शुभवा

सराः॥ सोमेऽङ्के च मंदाग्निः शुनिभो मे शिशुक्षयः। बुधे के च तथा जीवे शिशु प्राशानमुत्तमं। अ
 न प्राशनमारभ्य प्रतिसरविधिः स्मृतः॥ जन्मनः प्रभृतिषु च मासि पुण्याद्वा च यित्वा प्राक्षण
 प्रतिसरारव्ये कर्मणि कृत्वा भ्युदयिकं विधाय। तथा षष्ठे मासि रुते प्राधे वा च यित्वा। (शु योगद्वैतेः॥ मा
 ज्ञो यत्वा प्रतिसरं बध्वास्य विधिं वक्तुं इति प्राणानायम्य अमुं कुमारं दक्षिणतः मातुरं कउपवेश्यान्
 प्राशनारव्ये कर्मणा स संस्करिष्य इति संकेत्य सर्वरसैः सार्द्धं मंत्रं कांस्य पात्रे परिपूर्व्यादहतिभिर्गा
 यन्त्या चान्नं प्राश्य। अन्नपतेन्नस्य नो धे ह्यनमीवस्य शुक्लः। प्रप्रदातारं तारिषु कर्त्तव्यं नो धे हि द्विषदे
 चतुष्पदे॥ इत्यं नमभि मश्वरधिमधुघृतौदनान् संसृज्य हिरण्येन सह गृहीत्वा भूरपांतौषधीनां
 रसं प्राश्यामि शिवारत्त आपओषधयः संत्वनमीवास्त आपओषधयः संत्वं सोऽन्नासावित्यत्र

५५

२२

कुमारस्य नाम संबुध्यन्तेन निर्दिश्य प्राशयित्वा हस्तं प्रक्षाल्य पुनस्तथैव गृहीत्वा भुवरपां लोषधीनां
रसं इत्यादि पूर्ववत् ॥ पुनर्गृहीत्वा स्वरपां लोषधीनां मित्यादि पूर्ववत् ॥ ३॥ पुनर्गृहीत्वा भूर्भुवस्वरपां लो
षधीनां रसं मित्यादि पूर्ववत् प्राशयेत् ॥ ४॥ ततः सर्वतः किञ्चित् रगृहीत्वा प्राशयित्वा नागवल्लीदलं किञ्चि
दृत्वा पुस्तकादिस्पर्शयित्वा ब्राह्मणाभोजयित्वा शिषो वाचयेत् ॥ ॥ इति विश्वप्रकाशोन्नप्राशनं ॥ अथ
वर्षानंतरं माकंडेय पूजा ॥ माकंडेय महाबाहो सप्तकल्याणतजीवनं ॥ चिरं जीवीयथा त्वं हि भविष्यामि त
थामुने ॥ अथ्वथामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः ॥ रूपः परशुरामश्च सप्तैते चिरं जीवनः ॥ सति
लंगुसे देमिश्र मंत्रव्यर्धं श्रुतं पयः ॥ माकंडेय महाबाहो विब्राम्यायुः समृद्धये ॥ प्रथमतः पीठोपरि
अष्टस्रश्चतस्रं पुंजे पुषोऽङ्गोपचारैः आयुष्याभिरुध्यर्थं पूजां कुर्यात् ॥ गणपतिपूजास्त्विति वाचनं

५

चकुर्यात् ॥ अथ प्रार्थन मंत्रां । न व व व यिषं प्राप्य तपसा मद्रतापुरा ॥ सप्त कल्यांति कल्यायुः प्रा सं हि मुनिना
 त्वया ॥ आयुर्देहि यशो देहि श्रियं देहि धनं तथा । पुत्रपौत्र प्रपौत्रांश्च मा कं डेय मद्रा मुने ॥ दोष पुत्र मद्रा
 भाग चंद्र तेजः से मुद्रव ॥ भवाय बलं हो मे त्वं अश्वशास्त्रे न मोस्तते ॥ देत्येंद्र कुले संभूत बले दाता हरेः
 पुरा ॥ प्रयेनाशरणं तां हं दीर्घमायुः प्रयच्छ मे ॥ भविष्यं सांप्रतं चैव अतीत ज्ञानवान्मुने ॥ नारायण स
 मुद्रत कृपींद्र सचिवात्तम ॥ राम प्रिय न मस्तु भ्यं ह नू मन्त्र क्ष सर्वदा ॥ विभीषण न मस्तु भ्यं समये राम पूज
 क ॥ आयुरा रोग मे श्वयं देहि पो लस्त्य नं रन ॥ द्विजेंद्र भरताचार्य सर्व शास्त्र विद्गारद् ॥ शरण्यं त्वां प्रपं नो
 स्मि रूपायुश्चरुपां कुर ॥ रेणु केय मद्रा वीर्य क्षात्रियान्च यनाज्ञान ॥ आयुः प्रयच्छ मे राज न ज्ञामद्र ग्न्य न मो
 स्तुते ॥ ॥ इति मा कं डेय पूजा विधिः ॥ अथ चो ल कर्म ॥ जन्म नः प्रभृति तृती य वर्षे यथा कु ल धर्म चानुसृ

त्यपुनर्वस्तुनक्षत्रेऽप्योतिर्विदुःकनक्षत्रेषु भलग्ने च चोले कु यति ॥ पूर्वैः पुण्याहं वाचयित्वा मंडपप्रतिष्ठा
मंकुरार्पणं विधाय चूडाकरणमारभ्य कार्यं चैवं कुरार्पणमित्युक्तात् । अथ प्रोक्षणप्रतिसराख्यकर्म
णोरुत्वा उडावास्वनं च विधाय परेद्युरपि कुमारं दक्षिणत उपवेश्य प्राणानायम्य इमं कुमारं गाभिक
वेत्तिकं नोतिर्हरणार्थं चोलेन कर्मणा संस्करिष्य इति संकल्प्य । ब्राह्मणभोजनाशीर्वचनकुमारभोजना
निचरुत्वाग्नीधेनादिषट्पात्रप्रयोगान्ते प्रवकुशाशीतोष्णोदकद्वयशालालुगलसपिंजूलानदुहशयतत्र
कल्प्यसीन्यात्रोत्तरतः संस्तुयुंजात् ॥ प्रोक्षणसंस्काराद्याज्यभागांते । चोलादर्वाचीनकर्मलोपेयैव
क्ष्यमाणपाहिन्नयोदशाहो मंरुत्वाप्रधानहोमंकु यति । धाता ददातु नोरयं सनः पूंर्णमवावनत्स्वाहा
धात्रे इदं । १ धाता प्रजाया उत । घृतवद्धि धोमस्वाहा । धात्रे । २ धाता ददातु नोरयं प्राची । ३ मत्पराधसः स्वः ।

प्र.

धात्रे ३। धाता दहातु दाशुषे सजोषास्वाहा धात्रे ४। यस्त्वा हृदा मश्या संस्वाहा अग्नये ५ यस्मैत्वं
 ते स्वस्ति स्वाहा अग्नये ६ त्वेकपुत्र प्रतिरिच्यते स्वाहा इन्द्राय ७ उक्थुक्थे हवं जे स्वाहा इन्द्राय पु
 त्रिणे ८ धाता दहाति च तस्यभिः यस्त्वा हृदा कीरिणेति च तस्यभिः सीमंतवदित्यष्टावाज्याहुतीहुत्वा
 समित्संनहने हुत्वा ज्ञयाभ्यातानान्यस्तान राष्ट्रभृतः श्वप्रायश्चित्ताहुतीश्च हुत्वाग्नेः पश्चात्कुमारंप्रा
 ङ्मुखमुपवेश्य उश्मेन वायवोद्वेनेद्यदितिः केशान्च पतु इत्युष्मोदकं उतोदकेन नीयन्नेण्याशालत्या
 त्रिभिर्दभं पिंज्रुः शालालुग्लप्सेनेति केशान्कृष्णीविविधां नृत्वा आप उं हेतु जीवसे दीघायित्वा यवच
 से। यो कूचसूयं देहो इत्युद्वेन शिर उ नत्ति त्रीं स्त्री न दर्भानं तर्धाय। येनाव पत्सविता क्षरेण सोमस्य
 राज्ञो वरणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपते दमस्या युष्मान ज्ञरदृष्टि र्यथा सदय मसो मदेश्वरः

मडितिपुरस्ताच्छिरः प्रवपेत। तान्केशान्दक्षिणतोमातान्ब्रह्मचारीवायवसहितसकृत्पिंडमंत्रलौगदीत्वा
तिष्ठेत। यत्क्षरेणवर्चयतांरूपेशसावत्प्रावपसिकेशान्॥ शुंधिाश्रोमास्यायुःप्रमोषीः। इतिस
र्वत्रवपंतमाचार्यमनुमंत्रयते॥ आचार्यस्तान्केशान्जलिस्थसकृत्पिंडेनिदधाति॥ हस्तंप्रक्षाल्य॥
पुनस्त्रीनिर्दुर्भानंतर्थाय। येनपूषाबृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्यचायुषेवपत्॥ तेनास्यायुषेवपसोश्कोक्या
यस्वस्तये॥ इतिदक्षिणकेशान्वापयित्वांजलौनिधाय। पुनस्त्रीनिर्दुर्भानंतर्थाय। येनभूयश्चराः
त्ययं। प्राक्चपश्यातिसूर्यं॥ तेनास्यायुषेवपसोश्कोक्यायस्वस्तये॥ इतिपश्चात्केशानावपति। पु
नः। येनपूषाबृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्यचायुषेवपत्॥ तेनतेवपामिमहेश्वरशर्मन्नायुषावर्चसा
यथाःयोक्स्मनाअसः। इत्युत्तरतः केशान्वापयित्वांजलावश्चपत्रेवानिदधिपेत।

प्र.
७

नानुस्वायके शानवृषणस्यराशो बृहस्पतिः मृगशिरासोमो अग्निः॥ तेभ्योनिधानं बहुधान्वविंशं नं नराघावा
 एथिनी अपः सुवः॥ इत्युदंवरमूलेदभस्तंवेवाभिदधातिततः कुमारस्यशिरः प्रतिदिशं चार्घिं शिखा नि
 दधाति॥ शूरं प्रक्षाल्यागूढं संस्थाप्यतेन अहं कर्म निरुतिः॥ कुमारं स्नापयित्वा सदसीत्यादिभिः पूर्णपान्त्रमु
 द्वास्य कुमारस्यांजलोनिनी यन्नक्षत्राणो वरं दत्वा ब्राह्मणान्भो॥ जयित्वा शिषो यन्वयेत्॥ ॥ अतीजनश्रीपु
 षोत्तमोयं श्रीविश्वनाथं० विश्वप्रकाशाभिधपद्मोत्तम० दिष्टं॥ इति चूडाकरणं॥ अथोपनयनमुच्यते
 गर्भाधानादृष्टमेष्टमाष्टमेवावेद्ब्राह्मणमुपनीयते॥ तथाचापरंतवः॥ गर्भाष्टमेष्टमेवावेद्ब्राह्मणमुपनीयते
 गर्भैकादशे च राजन्यं गर्भद्वादशे च वैश्यमिति॥ तथाच याज्ञवल्क्यः॥ गर्भाष्टमेष्टमेवावेद्ब्राह्मणस्यापना
 यनं॥ राज्ञामेकादशे सेके विंशमेकेयथा कुल॥ इति काम्यकालेषुवा॥ पंचमेविद्यापुत्रकामः षष्ठे तु धन

कामं: सप्तमे ब्रह्मवर्चसकामोऽष्टमे ह्यायुष्कामो नवमे तेजस्कामो दशमेऽनाद्यकाम एकादशे इन्द्रियकामो
द्वादशे पशुकामं: त्रयोदशे जयकामश्चतुर्दशे पौरुषकामः पंचदशे पूर्णकामः षोडशे राज्ञ्यकाम इति ॥
तत्रैव तु नियमाः वि संते ब्राह्मणमुपनयीत। ग्रीष्मे राज्ञ्यं शरद्वैश्वस्यमिति। अथ वा विप्रं व संतोक्षेति
यं निराञ्चैवैत्या चनांते प्रति संविदध्यात् ॥ माघादिभुक्रांतिकृ पंचमासाः साधारणं वासकलङ्कानां।
द्वादशाब्दात्ततो मध्यफलमा दुर्मनीषिणः ॥ अतिषोडशिको विप्रो नोपनीयः कथंचनेति। उक्तंच। आषाढ
शरदादिंशाञ्च चतुर्विंशाञ्च वत्सरात् ॥ ब्रह्मक्षत्रविशांकालभ्रोपनायनिकः परइति। अथापरो विशेषः
पंचसिकाम्यकालइति श्रुत्वा षडशरग्रहणे अधिकारीति चोक्तानंतरं समयप्राप्त्याञ्च अक्षराभ्या संव
त्सोपनयनं कुर्यात् ॥ तथाच। प्राप्ते तु पंचमेव पक्षप्रसुप्तजनार्दने ॥ उत्तरायणगे सूर्ये गुरौ अत्रे

काङ्क्षिते। पूर्वाण्येवैश्विनान्चवर्णग्रहणमुत्तमं॥ अनध्यायान्पर्वषष्ठ्यांरिक्तांभौमशनीविना॥ दृश्यस्वा
त्योदितिमिन्त्रपौष्माद्रोत्वाष्टुविहमुप॥ सरस्वेषारशून्यर्कदिनरुग्नांशुकात्विना॥ चरुस्वदुदयांशुपुशु
क्लेचंद्रबलेसति। शुभग्रहयुतेकेन्द्रेकृतेचाष्टमभुधिके॥ गुरुः॥ मृगादिपंचकेदस्तत्रिकेविहसुत्रिकेश्विने।
मित्रांत्यमूकपूर्वासुविद्यारंभःशुभेदिने॥ एवंसुनिश्चितेकालेविद्यारंभंतुकारयेत्॥ अभ्यंगस्तान्पर्वतुगं
धवस्त्रादिभूषितः॥ शुक्लवस्त्रसमास्तीर्यतंडलेषुविलेखयेत्॥ शूलाकयासुवर्णस्यपंचाशडूर्णकान्क
मात्॥ प्रणवादिभ्योहृतिभिर्वर्णदेवान्प्रपूजयेत्॥ सरस्वतीगणेशंचदूरिंलहिमंगुरंरविं॥ स्वस्त्रकारंस्वा
विद्यांशुवंचैवषडक्षरं। एतेषामेवदेवानांनाम्नांपुजुदुयादृतं॥ गुह्येनेर्कडकाद्येनेवेधेश्वपृथक्पृथ
क्॥ पुण्यादंवाचयित्वादेोपूजयित्वायथाविधिः। दक्षिणाभिर्दूतैर्द्राणांकर्तव्यंचात्रपूजनं॥ प्राप्नुस्वो

१२५

गुरुरासीनो वरुणाग्रमुखं शिशुं ॥ अग्रविंदुमो नमः शिवाय वाचयित्वा षडक्षरं । आदिक्षांतं च पंचाशदूर्णा
नध्यापयेच्छिशुं । प्रपन्नं तु ततः कृत्वा त्रिर्लेख्यं वाचयेत्ततः ॥ ततः प्रणम्य सूर्यादीन् विप्रान् संतोष्य भूरिशुः ॥
लडुकाद्यैर्दक्षिणाभिर्विस्तृजे देवतादिकान् ॥ इति प्रसंगाद्दक्षरस्वीकार उक्तः ॥ अथ प्रकृतमुपनयनं ।
तत्रोभ्युदये कर्तृत्वनियममाह । उपायनादिस्नानान्तं कर्म स्वभ्युदयक्रियां ॥ पिता कुर्यात्तदूर्ध्वं तु परिणोता
यथाविधि । नां दीश्राधं पिता कुर्यात्पुत्रीपुत्रविवाहयोः । उत्तरेषु विवाहेषु स्वयंकुर्यात्तु नां दिवं ॥ इति विश्वे
षः । अपितृकस्य नां दीमुखकर्तृत्वनियममाह । असगोत्रः सगोत्रो वा यथाचार्य उपानयेत् ॥ तदोपने यपित्रा
दीन् उद्दिश्याभ्युदयंचरेत् ॥ कन्यायास्वाप्ययं मागो मुनिभिः परिकीर्तित इति ॥ उपनयनं कर्तारि तु ॥ पितै
वापने येषु त्रांस्तद्भावे पितुः पिता ॥ तद्भावे पितुर्भ्राता तद्भावे तु सोदर इति । शरीरशुद्धिं प्रथमं गुरुः

रुद्रत्रयेण च ॥ रुद्राथशिवस्य पुनः कुर्याद् रुद्रेश्च संनिभो ॥ गायत्रीजपसाहसं रुद्रा रुद्रत्रिकंपुनः ॥ अ
 थाभ्युदयिकात्पूर्वादिने पुण्याहं वाचयित्वास्य कुमारस्य परश्वक्रियमाणोपनयनांगभूतं अंशुतपणप्रो
 क्षणप्रतिसरमंडपपूजनेडावांचननिमंत्रणदि रुद्राद्वितीयदिने मंगलस्नप्तौ भूत्वा मातृकापूजनाद्यर्थं
 पुण्याहं वाचयित्वा मातृकापूजनं कुलदेवतापूजनं नांदादीमुखदेवतासमारधनं ब्राह्मणभोजनार्थादिच
 नानि पूर्वोक्तानि सर्वाणि कुर्यात् ॥ यदि ज्ञातकर्मदिनि स्वस्वकालेन रुद्रानितदाहं कुमारज्ञातकर्मनामकर
 णानं प्राञ्जनचौलोपनयनारख्यैः कर्मभिः संस्कारिष्यति संकल्प्य अभ्युदयिकं विधाय पाद्विद्योदश
 होमं रुद्रोपनयनं कुर्यात् ॥ तथा च स्मृतिसंग्रहे ॥ गणेशः क्रियमाणानां तंत्रवन्मातृपूजानं ॥ नांदादीमुखं
 भवेदेकं होममंत्राः पृथक्पृथक् ॥ अथ पाद्विद्योदशहोमः ॥ प्राणानायस्य ॥ अस्य कुमारस्य चोला

द्याचिन्कर्मलोपेन्नह्यचारिणो गृहिणो वा त्रतलोपे संध्या नित्यकर्मलोपेन वसस्यान्नाग्ने आग्रयणम
 कृत्वा पाहिन्नयोद्शहो मं कुर्यात् ॥ तत्तत्कर्मलोपप्रायश्चित्तार्थं पाहिन्नयोद्शहो मं कुरिष्ये इति संकल्प्या
 ग्निं प्रतिष्ठाप्य द्रव्या इत्येखा ल्यौ प्रोक्षणं सुवा वित्याद्याज्य संस्कारसु कसुव संमार्जनांते ग्निं परिषिच्य सु
 वाजु ह्रयात् ॥ सुवेणाज्यमादाय सुचिं निधाय उं भूरग्ने ये च पृथिव्ये च महते च स्वाहा ॥ अग्ने ये पृथि
 व्ये महते इदं नमः ॥ ३ ॥ भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते च स्वाहा वायवे अंतरिक्षाय महते इदं ॥ ४ ॥ सु
 वरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा ॥ आदित्याय दिवे महते इदं ॥ ५ ॥ पाहि नो अग्ने न से स्वाहा ॥ अग्ने य इ
 ० ॥ ६ ॥ पाहि नो विश्वे देसे स्वाहा ॥ विश्वे देसे इदं ॥ ७ ॥ यत्तं पाहि विभान् सो स्वाहा ॥ विभान् सो इदं ०
 ॥ ८ ॥ सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा ॥ शतक्रतो इदं ० ॥ ९ ॥ पाहि नो अग्ने कृया पाद्युत द्वितीयया ॥ पाद्यु

ॐ तृतीयया ॥ पाहिर्गाभिश्चतसृभिर्वसोस्वाहा ॥ वसवे इदं ० ॥ पुनरुत्तानि वर्तस्व पुनरग्न इत्यायुषा
 । पुनर्नः पाहि विश्वतः स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ १॥ सहस्र्यानि वर्तस्व अग्ने पिन्वस्व धारया विश्वस्मिन् प्रा विश्व
 तस्य रि स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ २० ॥ पुनः । भूरग्ने च पृथिव्ये च महते च स्वाहा ॥ ११ ॥ भुवो वायवे चांतरि
 श्वाय च महते च स्वाहा ॥ १२ ॥ सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा ॥ १३ ॥ इति पूर्ववत्ति सृभिर्जुहोति
 । इति त्रयोदशोऽज्ञाहुतीर्हत्वा परिषिञ्चेत् ॥ तथा च । पुरस्तादुपरिष्ठाञ्च पाहि होमस्य सर्वदा । मह्य्याह
 तिको होमं कर्तव्यः स्मृतज्ञा सनात् ॥ ॥ अतीजनष्टी पुरयोत्तमोयं श्री विश्वनाथं श्रुतिकर्ममान्यः ।
 विश्वप्रकाशाभिधपधतौ तत रुतावभृत्पापहापाहि होमः ॥ इति पाहि त्रयोदश होमः ॥ अथोपन
 यनविधिः ॥ इति पाहि त्रयोदश होमं रुत्वांतरितो निकर्माणिकुर्यात् ॥ दक्षिणत उपवेश्य स्वयमुत्तरतः

आसीनः प्राणाना यम्य एवं गुणविशेषणा विशिष्टायां पुण्यतिथौ इमं महेश्वरशुभमणिं पूर्वद्युः उपनयनं
वसंतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य कौपीना लं नरु, ततो च कुमारं अभ्युदयिकं विधात्रपरे घुराचाय कुमारो मंगलस्त्वा
तो भूत्वा पुण्याहं वाचयिष्ये। कुमारं वेदपूर्वकं सकलविद्याग्रहणयोग्यतामिध्यर्थं मुपनेष्य इति संकल्प्य
अभ्युदयिकं कृत्वा कर्मणः पुण्याहं वाचयेत् ॥ कथं। सोऽहं कुरुशं तं इलतां बूलयुक्तपात्रेणापिधा योषधी
षु प्रतिष्ठाप्य ब्राह्मणान् प्रार्थयेत्। ॐ कर्मणः पुण्याहं भवंतो ब्रुवंति ब्रूयात्ते थो पुण्याहं कर्मणोस्त्व
ति ब्रूयुरेवंत्रिः ॐ यत्पुण्यं न क्षत्रं। तानि वा एतानि ति मंत्रद्वये पठेयुः। ततः ॐ कर्मणः स्वस्ति भवंतो ब्रुवंतु इति
ब्रूयात्तेषां स्वस्ति कर्मणोस्त्विति ब्रूयुः एवंत्रिः। स्वस्ति न इंद्रः। अहो देवा इति पठेयुः। ततः ॐ कर्मणः
स्वस्ति भवंतो ब्रुवंति ब्रूयात्तेषां कर्मण्यध्यामिति ब्रुवते। क्रध्यासहृद्येः। त्रीणि त्रीणि वेदे वा नगमिति

पठेयुः। अथ मुखसमंकलशमुद्धरेत्ततः कलशोदकं कुमारस्यांजलोस्वस्तिपुण्याहसमृद्धिरस्त्वित्यादिवा
 क्येर्निनयेत्। स्वस्तिपुण्याहसमृद्धिरस्तु वर्षशतं पूर्णमस्तु गोत्राभिरुद्धिरस्तु शान्तिपुष्टिश्चास्तु त्रिव
 श्चिबमस्तु पुनरपि गोत्राह्मणभ्यः शुभं भवतु। यत्र यत्र आशिषो वाचयित्वेत्युक्तं तत्र तत्र कर्मणः पुण्या
 हमेव। तथा च। आशीरिति च पुण्याहस्वस्त्युद्धीति स्मृतं बुधैरिति॥ ततः कुमारस्य त्रिसूत्रं प्रक्षिप्या चम्य॥
 कुमारस्य आयुष्याभिरुध्यथामिडां वाचयिष्य इत्युक्त्वा। इडा देवद्वारिति जपित्वा यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं नः
 आपते र्यत्सद्गजं पुरस्तात्॥ आयुष्यमग्न्यं प्रति मुंचेत् शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु ते ज॥ इतिकुमारं वाच
 यित्वा यज्ञोपवीतं निधाय चम्यनादीमुखत्राह्मणान्भोजयित्वा कुमारं भोजयेत्॥ ततः आचमनात्
 अग्निरुत्तरतः शीतोष्मादकश्चुरशक्तलीदर्भपिंजूरकशालालुग्लफेयवान इह स रुत उ देव रशाखाश्च प्रयं

ज्यात् ॥ इहमेन वायवितिय जुषाय उष्माः श्रितास्त्रानाया पदं त्विति शिरुं नत्ति। त्रेण्याशुलव्यात्रिभिर्ह
र्भपिंज्रैः शूला लुग्लसेनेति श्रीस्त्रीनर्भानंतर्धायि येनावपदिति चतसृभिः। येनावपत। येन पूषा
येन भूयः तेन पूषेति प्रतिदृशं प्रतिमंत्रं प्रदक्षिणं प्रवपति प्रसावित्यत्र कुमारस्य नामोत्कार्मात्तन्नातिब्रू
यादेवं सर्वत्रायमंसावेपदिति दक्षिणतो माता ब्रह्मचारीवायुक्षरेणोति गृहीत्वावपंतमनुमंत्रयते उवा
न दुहसयवेसकृत्पिंडकेशानुपयस्यास्वायकेशानित्युदुंबरमूलदुर्भस्तंबेवा इशानदेशे निदधाति। सर्व
चोक्तवदाकेशानिधानात्समानं ॥ तत्र सर्वत्रासाविति उठानेनामनिर्देशं करोति ॥ तथा ॥ नामन्नृयादसोश
यप्रथमांतमुदात्तके ॥ देवस्य त्वेत्यनुदात्ते च संबुध्यानामानिर्दिशत ॥ इति सम्यक्स्नापयित्वा। तंतमुप
वेश्याग्नीध्रनादिषट्पात्रप्रयोगं ते कुशांबुकूर्चवस्त्राश्मपलाशंसमिद्धाजिनमेखलाश्च सट्पुंया

त्सर्वत्रमानुषपान्त्राणि ॥ ततः आज्यभागांते कुमारेण ॥ आगुर्दादेवजरसंगरणानोद्यतप्रतीके ॥ एत ए
द्योअग्ने ॥ एतंपिनन्नमृत्तं चारुगव्यंपितेवपुत्रं जरसेन येमं स्वादा इतिपालाशां संमिधं प्राध्याय्य ॥
अग्नयेदुदं ॥ आचार्योमंत्रमुक्त्वा बटुना स्वादाकारेण द्वावयेत् ॥ आचार्यः ॥ आतिष्ठेम मश्मानमश्मेव
त्वसंस्थिरो भव ॥ अभितिष्ठ एतन्यतः सहस्रं एतनायतः ॥ इत्यग्नेरुत्तरतः कुमारं दक्षिणेन पदाशमानमा
स्थाप्य रेवतीस्त्वाव्यक्षिण्यत्तिकाश्चाद्युतं स्त्वा ॥ धियो वपन्नमग्ना अरुं जनसहस्रमंतां अभि
तो अयच्छन् ॥ देवीर्देवाय परिधी सवित्रे महत्तदासाम भवनमद्वितनं ॥ इति द्वाभ्यां वासोभिमंत्र्य ॥ या अ
रुंतन्नवयन्या अतन्वतयाश्च देवीरंताना भितोददंत ॥ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययंत्वा युष्मानिदं परिधस्त्ववासः
परिधत्त धत्त वाससेन ॥ इतागुषं कणुत हीर्घमायुः ॥ इहस्पतिप्रायच्छद्वारस एतस्मो मायराज्ञे परि

धातवाऽ। जगन्गण्डासिपरिधन्वासोभवाहृणा नामभिः शक्तिपाव । शतं च जीवशरदः सुवचरायश्चपो
षमुपसंख्ययस्व । इति तिसृभिः परिधाय्य ॥ परिधं वा सो अधिधास्व स्त्रये भूरायीनामभिः शक्तिपावा । श
तं च जीवशरदः पुरुचीवसूनि चार्यो विभजासिजीवन ॥ इति परिहितमभिः मंत्रयते ॥ इयं दुरक्तात्परिवा
धमाना शर्मचरुथं पुनतीन आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां ब्रह्मा भरती प्रया देवानां सुभगा मेखलेयं ॥
ऋतस्य गोप्नीतपसस्परस्पीघ्रतीरक्षः सहमाना अराती ॥ सानः समंतमनुपरीहि भद्रया भता रक्षे मेख
लेमारियाम ॥ इति द्वाभ्यां मों जीमेखलां त्रिगुलां त्रिः प्रदक्षिणां परिवीयं कुमां वा चयेत् ॥ मन्त्रस्य च शुध
रणं वकी यस्ते जायशस्विष्ठविरः समिद्धं । अनाहनस्य वसनं त्रिस्तुपरीधं वा ज्यन्ति नंदधेदं । इत्येवं खंडं
द्विखंडं त्रिखंडं वा अंगुलं चतुरंगुलं वा बहिर्दोमा जिनं प्राक्षिप्य वाचयेत्तरेणाग्निं प्रागग्रानेदभैः नमः

स्तीर्यतेषु आगंता समगन्महिप्रसूत्युंयु योतन ॥ अरिष्टाः संचरेमहि स्वस्ति चरता हि स्वस्वाग्दे
भ्यः ॥ इति कुमारसवलाप्यवाचो यित्वा दं कं जलिं आचार्यस्तस्यां जलावानीयंताभिः समुद्रादुर्मिर्मधुमां
उदारदुपां शुनासममृततमश्यां ॥ इमे नुने रश्मयः सूर्यस्य येभिः सपितृपितरो न आयने ॥ इति उपे
क्ष्यवाचयेत् ॥ तथा च पूर्णाश्रिमः ॥ मों ज्यतिना वस्त्रापनप्रोक्षं णो शापनानितु ॥ समंत्रमेतान्याचार्य एव
रुत्वाथवाचयेत् ॥ इहमां जिनलक्षणमाद्र ॥ अंगलं तु बहिलो मयद्वा स्याच्चतुरंगुलं ॥ एकखंडं द्विखंडं त्रिधा
रयेदुपवीतवदिति ॥ आचार्यः अग्निष्टे हस्तमग्रभीसोमस्ते हस्तमग्रभीत्सवितोते हस्तमग्रभीत्स
रुत्वातीते हस्तमग्रभीत्पृषाते हस्तमग्रभीदूर्यमाते हस्तमग्रभीदंशस्ते हस्तमग्रभीद्रुगस्ते हस्तमग्र
भीन्मित्रस्ते हस्तमग्रभीन्मित्रस्त्वमसिधर्मणाग्निराचार्यस्तव ॥ इति दर्शोभिः कुमारस्य रूक्षेणं ह

संगृहीत्वा अग्नयेत्वा परिहृदाम्यसो सोमायत्वा परिहृदाम्यसो ॥ सवित्रेत्वा परिहृदाम्यसो सरस्वत्येत्वा परि
हृदाम्यसो मृत्यवेत्वा परिहृदाम्यसो यमायत्वा परिहृदाम्यसो गदायत्वा परिहृदाम्यसा वंतकायत्वा परिहृ
दाम्यसा वद्वः रत्ना परिहृदाम्यसा वोषधीभ्यस्त्वा परिहृदाम्यसो एथिन्नेत्वा सवैश्वानरायै परिहृदाम्यसो इ
ति प्रतिमंत्रं देवताभ्यारक्षणा यद्वा असावित्यत्र संबुध्यंते न कुमारस्य नाम निर्देशः ॥ यथा अमुकश
र्मन्निति । ततः समुद्धृते अत्राचार्यं कुमारयोर्मध्ये नूतनपटांतरितं कृत्वा पश्चाज्योतिर्विदुक्तसु मृद्धते देवस्यत्वा
सवितुः प्रसवदुपनये सो ॥ अमुकशर्मन्निति । यजुषां कुरुपवेशः । सुप्रज्ञाः प्रज्ञया भूयाः । सर्वो रोवीरेः सु
वर्चीवर्चीसासु पोषः पोषो । इति कुमारस्य दक्षिणकर्णं जपति । कुमारः ब्रह्मचर्यमागानुपमत्तयस्व देव
नसावित्रा प्रसूतः । इति ब्रूयात् । आचार्यः । कोनासीमालकृत्तेः कुमारो मुकशर्मनामास्मीति ब्रूयात् ॥

कस्य ब्रह्मचार्यसीः पुत्रे प्राणस्य ब्रह्मचार्यस्मीति ब्रूयात् ॥ आचार्योः मुकुशमेषिते देवसूर्यब्रह्मचारीति गो
पाय । समामृतैपतेरसूर्यपुत्रः सदीर्घायुः समामृतै । याः स्वस्तिमग्निवायुः सूर्यश्चंद्रमा आपो नु संचरंति
ताः स्वस्तिमनुसंचरासो अमुकशर्मन् ॥ नामध्वपते श्रेयस्याध्वनः पारमशीयं इति कुमारं वाचयेत् । अथ
कुमारः स्रुचाऽयमाहाय ॐ योगे योगरुतिप्रधानहोमं कुर्यात् । ईयोगे योगे तवस्तं वाजे वाजे हवामहे सखा
य इंद्रमृतये ॥ स्वाहा । इंद्राय इंद्रं आचार्यः ॥ इममग्न आयुषे वर्चसे हृदि प्रियं रेतो वरणसोमराजं ॥
माते वास्मा अदितेशर्मय छविश्वे देवाज्ञरदृष्टिर्यथासत्स्वाहा ॥ अग्निवरुणसोमादिति विश्वेभ्यो देवेभ्य इंद्रं
मंत्रं स्वयमुक्त्वा कुमारैण स्वाहाकारेण द्वावयेत् ॥ कुमारः ॥ शतमिनुशरदो अंति देवाय त्रानं वक्राज्ञरसं
तनूनां ॥ पुत्रासो यत्र पितरो भवंति मानो मध्यां रीरिषता युर्गताः स्वाहा देवेभ्य इंद्रं आचार्यः अग्नि

एआयुः प्रतरां दधात्वग्निष्टेषु सिंप्रतरां कृणोतु। इंद्रो मरुद्भिर्भुधा रणे त्वाहित्ये स्ते वसुभिर्गा र्धातु
स्वाहा स्वयमुक्ता स्वाहेति कुमारेण हावयेत् ॥ अग्नीद्रमरुदाहित्यवसुभ्य इदं अथ कुमारेण । मेधामघ
मंगिरसो मेधाः सप्तज्ञक्योद्दुः । मेधामघं प्रजापतिर्मेधामग्निर्दहातु मे स्वाहा अंगिरः सप्तर्षिप्रजा
पत्यग्निभ्य इदं अप्सरासु च यामेधा गंधर्वेषु च यद्यज्ञाः । देवायामानुषीमेधा सामामा विष्णुताहिः
स्वाहा । मेधायै इदं इमं मे वरुण चक्रे स्वाहा । वरुणायै दं तत्वायामि प्रमोषीः स्वाहा वरुणायै दं त्वं नो
अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य देहो वयासि सीघ्राः । यज्ञिष्टो वद्वितमः ॥ शो शुचानो विश्वा देवाः सिप्रमुमु
ग्ध्यस्म स्वाहा । अग्निवरुणाभ्यामिदं स त्वं नो अग्ने वमो भवोतीने दिष्टो अस्या उषसो व्युष्टो । अवय
स्त्वं नो वरुण रराणो वीहि मृडीकः सुद्वो न एधि स्वाहा अग्निवरुणाभ्यामिदं त्वमग्ने अयः खयया

सन्मनसाहितः॥ अथासन्द्वयमूहिवेयानोधेदिभेषजं स्वाहा॥ अग्नये अयसे इदं ११॥ तथा॥ द्वाव
येद्योगद्वयाद्यैर्वदुमेकादशाहुतीः॥ द्वितीयां च चतुर्थी च स्वयमुक्तात्रहावयेत्॥ तथा देवतानुक्रमणिका
यां उद्देश्यागकारिका॥ योगद्वयोद्देश्याग्निर्वरुणासोममुच्यते॥ अद्वितीयां च तथा विश्वेदेवाः सर्वापि
देवताः॥ तत्राग्निश्च देवास्युरग्निरित्यत्र देवताः॥ अग्नेर्द्वौ मरुतश्चैव आदित्यावसचस्तथा॥ मेधां म
ह्यममित्यस्मिन्मंत्रेस्युर्देवतादुमाः॥ युक्तश्चांगिरसः सप्त रूषयश्च प्रजापतिः॥ अग्निश्चैवाप्सरस्तत्र मे
धावितदन्तरं॥ वरुणा मन्त्रे मन्त्रयुग्मे तत्र रतोद्दुयोः॥ अग्निश्च वरुणश्चैव त्वमग्नेग्निः प्रकीर्तित इति॥
समिधमिधमसंनहनं चाग्नेो प्रहृत्य॥ ततः आचाये जियादीन् जूदुयात्॥ ततः कुमारोग्नेः पश्चाद्गुरान्
वभिः कुशैर्निमित्तं सूत्रेण परिधीतं कूर्चं निदधाति॥ तत्र गुरः॥ राक्ष्भद्रग्याचार्यासंदीमात्वद्याषं॥

इति उद्ग्रे कूर्च उपविशेत् ॥ कुमारः आचार्यपुरस्तात्प्रत्यङ्मुख उपविश्याचार्यस्य दक्षिणं पादं गृहीत्वा सा
वित्री भो अनु ब्रूहीति तस्मान्वाह गुरुः उभयो रूपरि नूतन वस्त्रावरणं कृत्वा तां प्रत्येक व्याहृतिभिः सा कृपछा
र्धर्चशतेन वान क्रमणेन पदिशेत् ॥ यथा ॥ ॐ भूः तत्सवितुर्वरेण्यं ॥ ॐ भुवः भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ॐ सुवः धि
यो योनः प्रचोदयात् ॥ पुनः ॐ भूः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ॥ ॐ भुवः धियो योनः प्रचोदया
त् ॥ ॐ सुवः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो योनः प्रचोदयात् ॥ पुनः ॐ भू भुवः सुवः तत्सवितु
र्वरेण्यं ॥ इति पछोर्ध्वर्चः ॥ सर्वा व्याहृतीर्विहृताः पादादिषु दद्यात् पुनरर्धर्चाद्यो द्वे उक्तमांस्तस्माद्गोत्र
भूयात् ॥ तथा ॥ तां पछोर्ध्वर्चः सर्वा व्याहृत्वा हृतीः क्रमात् ॥ पदेष्वर्धर्चयोगाद्ये रत्नायामुत्तमां वदे
दिति ॥ अथ कुमारः ॥ अरुधमसो सोम्य प्राणस्वमे गोपाय इति स्वमुत्तरमो छंश्यावांतमुपस्थ्याचम्य-

ब्रह्मण आणाः इतियुगपत्कराभ्यां स्वकृणाधिपस्य रूपाचम्य सुश्रवः सुश्रवसंमाकुरयथात्वं सुश्रवः सुश्र
 वा अस्येवमदः सुश्रवः सुश्रवाभूयासं यथात्वं सुश्रवो देवानां निधिगोपोस्येवमदं ब्राह्मणानां ब्रह्मणो
 निधिगोपोभूयांसं ॥ इतिपालाशं दंडं दक्षिणे नहस्तेनादत्ते ॥ ततः स्मृतं च मे स्मृतं च मे तन्म उभयं व्रतं ॥ नि
 दाच मे निंदा च मे तन्म उभयं व्रतं ॥ श्रद्धा च मे ० तन्म उ ० ॥ विद्या च मे २ तन्म उभयं ० ॥ श्रुतं च मे २ तन्म उभ ०
 सत्यं च मे नृतं च मे तन्म उभयं व्रतं ॥ तपश्च मे तपश्च मे तन्म उभयं व्रतं ॥ व्रतं च मे व्रतं च मे तन्म उभयं व्रतं ॥ य
 द्ब्राह्मणानां ब्रह्मणि व्रतं ॥ यद्गन्तैः संद्रस्य सप्रजापतिकस्य सदेवस्य सदेवराजस्य समनुष्यस्य समनुष्यरा
 जस्य सपितृकस्य सपितरराजस्य सगंधर्वाप्सरकस्य ॥ यन्म आत्मन आत्मनि व्रतं ॥ तेनाहं सर्वं व्रतो भूया
 सं ॥ इति कुमारं वाचयेत् ॥ गुरोवरं ते ददामीति गुरवे च दुर्वरं दद्यात् ॥ गुरुः सप्तदशकृत्वोपान्यात् ॥ देवस्य

त्वा सवितुः प्रसवे श्विनोर्वादिभ्यां रूहो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि ॥ राज्ञात्वावरुणो न यतु देवि दक्षिणे रुद्राय
गां । तेनामृतत्वमश्यां वयोदात्रे ॥ मयोमद्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे ॥ कइदं कस्मा अदात् । कामः कामाय कामो
दाता कामः प्रतिग्रहीता कामः समुद्रमाविश कामेनत्वा प्रतिगृह्णामि कामे तते एषाते कामदक्षिणा ॥
उत्तानरत्वांगीरसः प्रतिगृह्णातु ॥ सोमाय वासः ॥ रुद्राय गां ॥ इति धेनुं प्रतिगृह्य उदायुषा स्वायुषो दो
षधीनां रसेनोत्पन्नस्य शुष्मणो रस्थाममृतां अनु ॥ इति बहुमुथाप्यवाचयति । तच्चक्षुर्देवि
तं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ पश्येमशरदः शतं जीविमशरदः शतं नंदामशरदः शतं मोहामशरदः शतं भ
वामशरदः शतं शृणवामशरदः शतं प्रजवामशरदः शतं मजीतास्यामशरदः शतं यो क्रसृर्मदशे
। यउद्गान्महतोर्णवात् विभ्राजमानः सलिलस्य मध्यात्समाच्य भोक्तो हितक्षः ॥ रूयो विपश्चिन

मनसा पुनातु यस्मिन् भूतं च भव्यं च सर्वलोकः समाहिताः । तेन गृह्णाति त्वामहं मद्यंग्रहामित्वामहं प्रजा
पतिना त्वामहं गृह्णाम्यसौ ॥ इति ब्रह्मरादित्यमुपलया योपविश्य ततः परिधीनिपसार्य । अनात्तातादिप्राय
श्वित्तादुत्तीर्ह्वत्तोत्तरपरिषेचनपूर्णपात्रोद्युसनांतं कृत्वा अग्निकायं कुर्यात् ॥ प्राणानायम्याग्निकायं केरि
ष्य इति संकल्प्याग्निं परित्वेति परिमृज्य परित्वाग्ने परिमृज्याम्यायुषावधनेन च सुप्रजाः ऋतुसुश्रवांभूंया
संयथा त्वं सुश्रवा देवानां निधि गोपोस्येव महद्ब्राह्मणानां जह्मणो निधि गोपोभूंयां सौ ॥ याभूयासः सु
वीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सपोषः पोषैः सुगृहो गृहैः सुपतिः पत्यासु मेधामेधया सुजह्मन् जह्मन् चारिभिः
इति परिमृज्य ॥ अदिते नु मन्यस्वेति दक्षिणतः प्राचीनमनुमन्यते नु मन्यस्वेति पश्चाद्दक्षिणतः प्राचीनं सरस्वते नु
मन्यस्वेति उत्तरतः प्राचीनं देवसवितः प्रसुवेति समंतं इति परिषिच्य । अग्नये समिधमाहायं दृष्टुं ते ज्ञानं वेदसे ।

यथात्ममग्नेसमिधासमिध्यसएवंमामायुषावर्चसासन्वामेधयाप्रजयायशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनात्रायेनसमेध
यस्वाहा। अग्नयउदं० १॥ एधोस्येधिषीमहिस्वाहा। अग्नयउदं० २॥ समिदसिसमेधिषीमहिस्वा। अग्नय
उदं० ३॥ तेजोसितेजोमयिधोहिस्वाहा। अग्नय० ४॥ आपोअघान्वाचारिपःसेनसममृक्षमहि। पयस्वाः
अग्नआगमंतमासःसृजवर्चसास्वाहा। अग्नयउ० ५॥ संमाग्नेवर्चसासृजप्रजयाचधनेनचस्वाहा। अ
ग्नयउदं० ६। विद्युन्मेअस्यदेवाइंद्रोविद्येसदृजपिभिःस्वाहा। इंद्रायेदं० ७॥ अग्नयेवृद्धतेनाकायस्वा
हा। अग्नयेवृद्धतेनाकायेदं० ८॥ द्यावापृथिवीभ्याःस्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां० ९॥ एषातेअग्नेस
मित्तयावर्धस्वचाप्यायस्वचतयादंवर्धमानोभूयासमाप्यायमानश्चस्वाहा। अग्नयउ० १०। योमा
ग्नेभागिनःसंतमथाभागंचिकीर्यति। अभागमग्नेतंकुरुमामग्नेभागिनंकुरुस्वाहा। अग्नयउ० ११।

समिधमाधायाग्नेसर्वत्रतोभूयासंस्वाहा। अग्नयः०१२॥ भूःस्वाहा। अग्नयः०३॥ भवःस्वाहा। वायवः
०१४॥ सुवःस्वाहा। सूर्यायः०१५॥ भूर्भुवःसुवःस्वाहा। प्रजापतयः०१६॥ इति षोडशसमिधोद्गताः। अदिते
न्वमःस्वाहा। प्रासावीरित्युत्तरं परिषिच्य यत्ते अग्नेतेजस्तेनादंतेजस्वीभूयासं यत्ते अग्नेवर्चस्तेना
दं व र्चस्वीभूयासं यत्ते अग्नेदूरस्तेनादं दूरस्वीभूयासं ॥ मयिमेधां मयिप्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु म
यिमेधां मयिप्रजां मयीदृशं दृशं दधातु मयिमेधां मयिप्रजां मयिसूर्यो भ्राजो दधातु ॥ इत्यग्निमुपस्था
योपविश्य। मानस्तोकैतनयेमान आयुषिमानो गोषुमानो अश्वेषुरीरिषः। शीरान्मानो रद्रभामितो
वधीर्द्विष्मंतो नमसा विधेमते ॥ इति जपित्वा किंचिदुत्तरदिग्भस्म उरनामि कृयांगुल्या गृहीत्वा। मेधा
वीभूयासं इति ललाटे दत्त्वा तेजस्वीभूयासं दक्षिणांसे। वर्चस्वीभूयासं। वासांसे। ब्रह्मवर्चसीभूयासं।

१३

दक्षिणहस्ते। आयुष्मानभूयासं नाभौ। अंनारो भूयासंकंठे। यशस्वी भूयासं श्रुतिग्रीवायां। सर्वसम्-
धो भूयासमिति शिरसि चत्वा॥ ततश्चैकांसमिधं गृह्णत्वा। पुनस्तादित्यारुद्रो वसवः समिधतां पुनर्ब्रह्मा
णो वसुनीथयज्ञेः। घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः संतु यज्ञमानस्य कामाः स्वाहा॥ वसुभ्योरुद्रभ्यो
दित्येभ्यः रुद्रं ० १७॥ इति आधायैवं सप्तदशसमिधो गृह्णत्वा। स्वरित्तत्रक्षां मेधां यशः प्रज्ञां विद्यां बुद्धिं
श्रियं बलं। आयुष्यं तेज आरोग्यं देहि मे हव्यवाहन। इत्यग्निं प्रार्थ्यं यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपो यत्
क्रियादिषु॥ नूनं संपूर्णतां याति सद्यो वंदे तमच्युतं। मेत्रहीनं क्रियादीनां भक्तिहीनं हृताशनं॥ यद्भुतं तु
मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे॥ चतुःसागरपर्यंतं गोत्राद्भ्रूणेभ्यः शुभं भवतु॥ इति प्रार्थ्यस्व गोत्रपूर्वरमु-
त्त्वानमस्कुर्यात्॥ ततः आचार्या ब्रह्मचार्यासि। अपोशान। कर्मकुरु। दिवामासुषुष्याः॥ भिक्षाचर्यं चर॥

आचार्याधीनो भव । इत्युक्ते प्रतिवचने कुमारोपि वदेत् । प्रथमे त्वस्मीति । अशानि । करवाणि । दिवान् स्वपि
 मि । चराणि । भवानि । इति ब्रूयात् ॥ ब्रह्मणे च रं द्दामीति ब्रह्माणं विसर्जयेत् ॥ ततो गुह्यं मातरमाचार्यं
 अन्यांश्च गृह्णान्न मरुत्या भिक्षां यांचेत ॥ भवान् भिक्षां ददात्विति पुरुषं भवति भिक्षां दहीति स्त्रियं । आ
 दिमध्यावसानेषु भव उद्धोपलक्षिता ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशां भैक्षचर्यां यथाक्रममिति ॥ ब्रह्मेन मग्नि
 धारयन्नक्षारत्नवर्णं भुंजीत चतुर्थे हनिपालाशं कृत्वा गुरुं सोमं न्यत्परिधाय्य ॥ यस्य ते प्रथमवास्यं
 दूरामस्ततो विश्वे अवंतु देवाः ॥ तं वा भ्रमरः ॥ सुरधोवर्धमानमनुजायंतां बहवः सुजातं । इति पृथ्व
 तवाससी गृहीत्वा याज्ञिका यन्न ब्रह्मणे प्रयच्छेत् ॥ ॥ इत्युपनयनं समाप्तं ॥ अथ चतुर्थे हनिपालाशं
 कर्म कुर्वन् । ग्रामात्प्राचीं मुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य गृह्णात्वा पालाशशखां प्रतिष्ठाप्य पलाशस्याध

स्तान्छंडिलं कृत्वा तत्रोपनयनार्थं प्रतिष्ठाप्य कर्मणः पुण्याद्वैवाच्यिताभ्युदयिकं विधाय गणेशवरणो सं
पूज्य प्राणानायस्यति थ्युद्देवनांते अस्य कुमाराय मेधाजननार्थं मेधाजननाख्यं पालाशं कर्मकरिष्य इति सं
कल्प्याग्ने उत्तरतः प्रागपवर्गणि चतुरस्राणि स्थंडिलानि तंडुले हरनमात्राणि त्र्यंगुलोत्संधानि कृत्वा पला
शमूले चतुर्थे तंडुलेः स्थंडिलं विधाय ते पुरं छंडिलेषु चतुर्ष्वपि प्रत्यगारभ्य प्रणवश्च क्षामेधा ब्रह्मदेवताः
पूजयेत् ॥ प्रथमे व्याहृतिरुक्ता प्रणवाय नमः ॥ मध्ये श्रद्धायै नमः ॥ तृतीये मेधायै नमः ॥ चतुर्थे पालाशो
स्थंडिले ब्रह्मणे नमः ॥ इति पौडशापचारैरभ्यर्च्य उपतिष्ठेत् ॥ ॐ यच्छुद्धसाम्यभो विश्वरूपः ॥ छंदोभ्या
ध्यमृतात्मंबभूव ॥ समेद्रो मेधया स्पृणोतु ॥ अमृतस्य देवधारणो भूयासां ॥ उरारिं मे विचर्यणं ॥ त्रिधा
मे मधुमत्तमं ॥ कर्णाभ्यां भूरिविश्रुवं ॥ ब्रह्मणः कोशोसि मेधया पिहितः ॥ श्रुतं मे गोपाय ॥ इति नवभि

वाक्श्रेः प्रणवमुपस्थाय। अध्याग्निः समिध्यते। अद्भ्याविन्दते हविः। अध्यां भगस्य मूर्धानि। क्वसावे
 द्यामसि। प्रियः अधेददतः। प्रियः अधेदिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्ञसु। इदं मुदितं रुधि। यथा दे
 वाऽभसुरेषु। अध्यामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्ञसु। अस्माकमुदितं रुधि। अध्यां देवायत्नमानाः
 वायुगोपाउपासते। अध्यां हृदय्या कृत्या। अध्या हृदयं तद् हविः। अध्यां प्रातर्हवामहं। अध्यां म
 ध्यं दिनं परि। अध्यां सूर्यस्यानिमृचि। अध्या अध्यापयेह मा। अध्या देवानधि वस्ते॥ अध्या विश्वमि
 दं जगत्। अध्यां कामस्य मातरं॥ हविषा वर्धयामसि। इति अध्यामुपग्राय॥ ॐ मेधा देवी त्रुषमाणान
 आगात विश्वान्नीभद्रा सुमनस्यमाना॥ त्वया त्रुषा नुदमाना दुरता हृद् हृद् देम विदथे सुवीरः॥ त्वया त्रु
 षा त्रुषिर्भवति देवित्वया ब्रह्मागत श्रीरत त्वया॥ त्वया त्रुषा विश्वं विन्दते वसुसानो त्रुषस्वद्रुविणा

नमेधे। मेधांमंड्रोदधातुमेधां देवीसरस्वती ॥ मेधांमेअश्विनावुभावाधत्तां युष्करस्त्रजा। अप्सरासुच
यामेधागंधर्वेषुचयन्मनः। देवीमेधासरस्वतीसामांमेधासुरभिर्जुषतां स्वाहा ॥ आमांमेधांसुरभि
र्विश्वरूपाहिरण्यवणान्निगतीजगम्या ॥ उर्जस्वतीपयसापितृमानासामांमेधासुप्रतीकाजुषतां ॥
मयिमेधामितिचपठित्वामेधामुपस्थाय ॥ ॐ ब्रह्मज्ञानं प्रथमंपुरस्ताद्विहीतः सुरजोवेन आव
ः। स बुद्धिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः। इति ब्रह्माणमुपस्थायाथ दधि मधु
शर्कराभिः प्रणवादीनुद्दिश्यान्नमधुरेण ब्राह्मणान्भोजयित्वा। इति संकल्प्याग्निं धनाद्याज्यभा
गांतेवाससीमेखलाजिनदंडांश्च सकृत्प्रयुज्य समंताद्दूरं परं गिंपरिश्रित्य सुवाज्यमादाय ॥ ॐ

यः छंदसामेष भो विश्वरूपः । छंदोभ्यो ध्यमता संवभूव ॥ समेंद्रो मेधया स्पृणोतु । अमृतस्य देवधारणा
 भूया सं । स्वाहा । छंदोभ्यः ० १ शरीरं मे विचर्षणं । जिह्वामे मधुमत्तमं । कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवं । ब्रह्मणः
 कोशोसि मेधया पिहितः । श्रुतं मे गोपायत्वा । छंदोभ्यः ० २ आवदंती वितन्वाना ॥ कुर्वाणा चारमात्मनः
 वासां सिममगावश्च अंनपाने च सर्वदा । ततो मे श्रियमां वद । लोमे शांपशुभिः सहः स्वाहा । छंदोभ्य
 ३ ० ३ । उरामायंतु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । छंदोभ्यः ० ४ ॥ यशो जनेसानिः स्वाहा । छंदोभ्यः ३ ० ५ ॥ श्रेयान्वस्य
 सासानि स्वाहा । छंदोभ्यः ० ६ ॥ तं त्वाभेगप्रविशानि स्वाहा ॥ छंदोभ्यः ० ७ ॥ समाभगप्रविशः स्वा
 छंदोभ्यः ० ८ ॥ तस्मिन्सहस्रशाखे निभगादंत्वयि मृजे स्वा । छंदोभ्यः ० ९ ॥ यथापः प्रवता यंतिय
 थामासा अहर्जेरं ॥ १० वं मां ब्रह्मचारिणः । भानरो यंतु सर्वतः स्वाहा ॥ छंदोभ्यः १० ॥ प्रतिवेशोसि प्रमा

वेदव्रतानि ॥ आचार्यकुमारो मंगलरनातो भूत्वा च म्यभद्रासनोपविष्टो प्राणानायम्य मंकुमारं प्राज्ञाप
त्यव्रतेतकर्मणासंस्कारिष्य इति संकल्प्य ब्रह्मचाग्णौ वपनं कारयित्वा पाकमवत्तानविधिना स्नात्वा
प्रज्ञापतिं कांडर्षिः सांदिती देवतायाज्ञिकी देवता वारुणी देवता इत्युपनिषत्त्रयं ब्रह्माण्डं स्वयं भुवं सर
सस्पतिं चेति षट्श्रुषीं न्ब्रवीति नोर्चयति ॥ तर्पणं च कृत्वा गृहमांगल्यपुण्याद्देवाचार्येत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्य ष
ट्पात्रप्रयोगाद्यग्निमुखान्ते सुवाप्रधानहोमं कुर्यात् ॥ ॐ प्रज्ञापतये कांडर्षये स्वाहा ॥ प्रज्ञापतये
कांडर्षये इदं ॥ १ ॥ प्रज्ञापते न त्वदेता ० णाम् स्वा ० प्रज्ञापतये इ ० २ ॥ रयीणां पतियजतं बृहते ॥ अस्मिन्
भरेत् तमं वाजसातो ॥ प्रज्ञापतिं प्रथमज्ञामतरस्य ॥ यज्ञामदेवमधि नो ब्रवीतु स्वाहा ॥ प्रज्ञापतये ० ॥ ३ ॥
प्रज्ञापते त्वं न धिपाः पुराणां ॥ पतिर्विश्वस्य जगतः परस्याः ॥ हविर्नो देववि हवे त्रुपस्व स्वाहा ॥ प्रज्ञाप ० ४ ॥

तवेसेःकोकाः प्रदिशांदिशश्च। पतावतोनिचन उद्गतश्च। प्रजापतेविश्वसः ग्रीवधन्यः॥ उमनो देवप्रतिद्वय
 दूर्यं स्वाहा॥ प्रजापतये०॥ ५॥ प्रजापतिप्रथमं यज्ञियानं॥ देवानामग्रे यज्ञंतं यज्ञश्च॥ सनोद्दातु द्वि
 णं सुवीर्यं॥ रायस्योपविष्यतु नाभिस्तस्वहा॥ प्रजापत०॥ ६॥ योरायर्इशेशत रायउक्थ्यः॥ यः पशु
 नां रक्षितं विष्टितानां॥ प्रजापतिप्रथमं ज्ञान्तस्य। सदस्रधाना जुषतानां॥ द्विर्नः स्वाहा॥ प्रजापतये
 ०॥ ७॥ सांदितीभ्यो देवताभ्यो उपनिषद्भ्यः स्वाहा॥ सांदितीभ्यो०॥ ८॥ याज्ञिकीभ्यो देवताभ्यो उपनिषद्भ्यः
 स्वाहा॥ याज्ञिकीभ्यो०॥ ९॥ वारूणीभ्यो देवताभ्यो उपनिषद्भ्यः स्वाहा॥ वारूणी०॥ १०॥ ब्रह्मणस्वयं भु
 वे स्वाहा॥ ब्रह्मण०॥ ११॥ सदसस्पतये स्वाहा॥ सदसस्पतये०॥ १२॥ सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिंद्रस्य काम्यं
 । सनिमैधामयादिषं स्वाहा॥ सदसस्पतये०॥ १३॥ इति त्रयोदशाऽप्याहुतीर्हुत्वा समित्सं नहुने जुहुयात्।

१४

ततो ब्रह्मचारी अग्नेत्र तपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतं च रिष्यामित उक्तेयं तन्मे राध्यतां। वायोव्रतपते कांड
कृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतं च रिष्यामित उक्तेयं तन्मे राध्यतां। आदित्यव्रतपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतं
राध्यतां॥ व्रतानां व्रतपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतं राध्यतां॥ १॥ इत्यग्निमुपतिष्ठते। ततो जया
दिव्यस्तराष्ट्रभूत ब्रह्मविसर्जनांतं वृत्ताभ्युदयिकं कुर्यात्॥ ॥ इति प्राज्ञापत्यव्रतं॥ अथ एवमेव प्राज्ञा
पत्यव्रतोत्सर्जनं॥ तत्र कुमारं प्राज्ञापत्यव्रतोत्सर्जनेन संस्करिष्यति संकल्प्य। संवत्सरांते तस्मिन् दानिवास्ना
नक्षत्र्यचनं होमानपूर्ववत्। नोपस्थानेन विशेषः ततो ब्रह्मचारी। अग्नेत्र तपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्र
तमचारिषं॥ तदृशकंतन्मे राधि॥ १॥ वायोव्रतपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतमचारिषं। तदृशकं
२॥ आदित्यव्रतपते कांडकृषिभ्यः प्राज्ञापत्यव्रतमचारिषं॥ ३॥ व्रतानां व्रतपते कांडकृषिभ्यः प्रा

तदशकंत मोराधि ॥४॥ इत्युपस्थापनया दिव्यातराष्ट्रभूतब्रह्मवि सत्तनांतं कृत्वाभ्युदयिकं कुर्यात् ॥ ॥
इति प्राज्ञापत्यव्रतसंज्ञेन ॥ अथ सोम्यव्रतं ॥ तत्रोद्गयने पर्वणि वयोर्वपनं कृत्वा ग्रामाद्द्विद्विः ससमीपे
जलाशये कुर्यात् ॥ तत्र प्रयोगः ॥ आचार्यः कुमारं दक्षिणत उपवेश्य स्वयमुत्तरत आसीनः प्राणानायम्य
मं कुमारं सोम्यव्रतं न संस्करिष्यति संकल्प्य पूर्ववत् स्नानविधिना स्नात्वा ॥ सोमं कांडुर्घं सादिकी देवता
उपनिषदः ॥ याज्ञिकी देवता उपनिषदः ॥ वारुणी देवता उपनिषदः ॥ ब्राह्मणं स्वयं भुवं ॥ सदसस्पतिं
चावग्राह्यगंधादिभिरभ्यर्च्य कुमारं पूर्ववत् स्नानतर्पणगद्गकारयित्वा अग्निप्रतिष्ठापनादिपा
त्रप्रयोगांतं रुहोदकं च तस्मिन् औदुंबरसमिधो नूतनं च स्त्रं च सह तत्र युज्यप्रोक्षणी संस्काराद्बग्निमुखं
ते सोमाय कांडु रूपये खादा ॥ सोः कृषये ॥१॥ सोमो धेनुः सोमो अर्बतमाशु सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु

साद्व्यंविद्व्यं सभे यंपितृश्रवणं योद्दाशदसोस्वाहा ॥ सोमाय २ ॥ आ पाटं युसाएत सुपप्रिं ।
सुपवां मपवां रजनस्य गोपां ॥ भरेषुजां सुक्षितिं सुश्रवणं ॥ जयंतं त्वामनुमदेम सोमस्वाहा ॥ सोमा
य ३ ॥ त्वं सोमकृतुभिः सुकृतुभूः ॥ तं दक्षो सुदक्षो विश्ववेदाः ॥ तं रया वृषलेभिर्मोदित्वा ॥ द्युम्नेभिर्यु
म्यभवांश्चक्षुः स्वाहा ॥ सोमाय ४ ॥ याते धामानि हविषाय जंति ताते विश्वापरिभूरस्तु यज्ञं ।
गयस्फानः प्रतरणः सुवीरः ॥ अवीरां वीरहा प्रवरा सोमदुर्यान्वाहा ॥ सोमाय ५ ॥ त्वमिमा ओष
धीः सोमविश्वाः ॥ त्वमपो अजनयः स्वगाः ॥ त्वमाततं थोर्वं तरिक्षं ॥ त्वं द्योतिपावितमो ववर्थस्वा
हा ॥ सोमाय ६ ॥ याते धामानि हविष्या एथिव्यां यापर्वते षोषधीषु ॥ तेभिर्नो विश्वैः सुभना अ
द्वेकन राजन्सोम प्रतिद्व्याग्भाय स्वाहा ॥ सोमाय ७ ॥ सां हितीभ्यो देवताभ्यः पनिषद्वाः स्वा

सांदिताभ्यो ० ॥ यात्रिकोभ्यो दे ० ॥ वारुणाभ्यो दे ० ॥ १० ॥ ब्रह्मणे स्वयंभुवे ॥ ११ ॥ सदसस्पतये ० ॥ १२ ॥
 सदसे स्पति मद्भुतं ॥ १३ ॥ इति त्रयो दशा ज्योतिर्होवाः ब्रह्मचारी उक्त्वा देवमुप स्पृशत् । न मोवाचै इति
 शांत्यनुवाकेन शांतिं कृत्वा कुमारमुत्थाय च तस्मिन् ओदुंबरीः समिध आदाय घृतेना संत्वा ॥ अं पृथि
 वी सवित् । तामग्निः समिधे । साग्निः समिधे ॥ तामद्दुः समिधे ॥ सामासमिध्वा ॥ आयुपाते ज
 सा । वर्चसाश्रिया । यशसान्नक्ष्वर्चसेन ॥ अन्नाद्येन समिधता सं स्वाहा ॥ पृथिव्ये इदं ॥ १ ॥ अं
 तरिक्षं समित् । तां वायुः समिधे । सावायुः समिधे । तामद्दुः समिधे । सामासमिद्दु । आयुषा
 तेजसा वर्चसाश्रिया ॥ यशसान्नक्ष्वर्चसेन । अन्नाद्येन समिधता सं स्वाहा ॥ वायवे ० ॥ २ ॥ द्यौस्स
 मित् । तामादित्यः समिधे ॥ सादित्यः समिधे । तामद्दुः समिधे ॥ इति पंपूर्ववत् । सा आ व य ॥

आदित्याय ३॥ प्राजापत्यामेसमित्यः समिंधे । सादित्यं समिंधे । तामहं समिंधे ॥ शेषं पूर्ववत् ।
सा आदितिसपत्नक्षयिणि । भ्रातृव्यहो मेरिसखाहा ॥ प्रजापत ० ॥ ५ ॥ इति चतस्रः समिंधो ग्नावा
धाय ॥ अग्नेव्रतपतेकांडर्षिभ्यः सोम्यव्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मेराध्यतां । वायोव्रतपते
कांडर्षिभ्यः सोम्यव्रतं तच्छकेयं । आदित्यव्रतपतेकांडर्षिभ्यः सोम्यं तच्छकेयं ॥ इतानां व्रत
पतेकांडर्षिभ्यः सोम्यव्रतं ॥ इत्यग्निमुपतिष्ठते ॥ अथाचार्यः ॐ युंजते मनः । वृत्तो अश्वस्यनि
व्यदसि । ब्रह्मं प्रवर्गेण प्रचरिष्यामः । दूराप्राची ॥ अपश्यंगोपामभिपद्यमानं । देवस्यत्वा स
मुद्रायत्वा इषेपीषिद् ॥ धर्मयाते । देवावेरात्रं । परिश्रिते । ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः । अग्निष्वावसु
भिः ॥ शिरोवा एतद्यज्ञस्य । देवस्य । विश्वा आशाः ॥ धर्मयाते । प्रजापतिं प्रजापतिः स ॥

सविताभूत्वा । इत्येतानिपदानिकुमारं वाचयेत् ॥ अथवा । युंजते सविता इति द्वयं वा वाचयेत् ॥
तथा अवांतरक्षीक्षां व्याख्यास्यामः ॥ इत्यापस्तं वंस्वं इति ॥ तथेन संसर्वधामनु वाकानां प्रभृति
र्थाद्गयंति ॥ प्रथमयोर्चति ॥ ततो जयादीस्तथाराष्ट्रभृतः कृत्वा उष्मादकमुपशुश्रुयः शनोवातः
पवतामित्यनुवाकेन शान्तिक्रियाति ॥ ततो ब्रह्मचारी चक्षुषीं समीत्यामोनी भूत्वा शिरोवेष्टनं च कृत्वा
सूर्यास्तमयं गृहमागत्य अंध इव तिष्ठन्नासो नो वाग्यतः स्त दानी शोवा अभ्युदयिकं कृत्वा तद्वा सो
ब्रह्मणे दद्यात् ॥ इति सोम्यव्रतं ॥ अथ सोम्यव्रतोत्सर्जनं ॥ ततः संवत्सरं पूजते दानी वा आचा
र्यः प्राणाना यम्यं इमं कुमारं सोम्यव्रतोत्सर्जनं न स संकल्प्य इति संकल्प्य स्नानं कृत्वा च न द्वा
मादिपुर्ववत् कृत्वा व्युत्क्रमेण । घोः समित् । अंतरिक्षः समित् । पृथिवी समित् । प्राजापत्या

मेसमिद्रससपन्नक्षयिणी। इति चतस्रः समिधः ३३॥ आद्यत्रयत्रयपतेकांडऋषिभ्यः सोम्यव्रतमचारि
षं। तदशकं नमराधि। वायोव्रतपतेकांडऋषिभ्यः सोम्य-षं। तदशकं० अग्नेव्रतपतेकां-सो-तद-व्रता
नां व्रतपते-कां-सो-दत। इत्युत्थाने विशेषः॥ अन्नतु-युंजत इत्यादि संमीलनाद्दवर्जयेत्। तत आभ्युदयि
कं कृत्वा ब्रह्मणो वरं दद्यात्॥ ॥ इति सोम्यव्रतोत्सर्जनं ॥ अथाग्नेयव्रतमुच्यते। तत्राचार्या ब्रह्मचारि
वपनं कारयित्वा स्नानानंतरं प्राणानायस्य संकुमारमग्नेयव्रतपतेन संस्करिष्यति संकल्प्य-अग्नि
कांडऋषिं-सां हिती देवता उपनिषदः। याज्ञिकी देवता उपनिषदः। वारुणी देवता उप-ब्रह्मणः स्व
यं भुवं। सदसस्पतिं चावाह्यगंधपुष्पादिभिरभ्यर्च्य। ब्रह्मचारिणा निवीतिना तर्पणं कारयित्वा अ
ग्निप्रतिष्ठापनाद्दग्निमुखान्ते प्रधानहोमं कुर्यात्। ॐ अग्नये कांडऋषये स्वाहा। अग्नये ॥ १॥

अग्नेन यमपथा गये अस्मान् विश्वानि देववयुना निविहान ॥ यूपो ध्यस्म जुहुराणामेनो भूयिष्वान्तेभम
उक्तिं विधेम स्वादा ॥ अग्नये ० २ ॥ प्रवः ० ३ ॥ कायमानवे भरं ० ४ ॥ द्रव्यं मतिं चाग्नये सपृतं ॥ यो र्व्यानि
मानुषा जनुः ० ५ ॥ षिभ्रंतं विश्वानि वसना ज्जिगाति स्वादा ॥ अग्नये ० ३ ॥ अष्टा गिरामतयो देवयेंतीः ॥ अग्निं यं
ति द्रविर्णाभिश्शमाणाः ॥ ससं दृशं सप्रतीकं ० ६ ॥ द्रव्यवा दमरतिं मानुषाणां ० ७ ॥ स्वादा ॥ अग्नये ० ४ ॥ अग्ने
त्वमस्मद्युपो ध्यसीवा अनग्निना अभ्यमंत रूही ॥ पुनरस्मभ्यः सविता य देवक्षां विश्वेभिरजरेभिर्य
जन्न स्वादा ॥ अग्नये ० ५ ॥ अग्ने त्वं पारयानव्या ० ६ ॥ शंयो स्वादा ॥ अग्नये ० ६ ॥ प्रकारवो मननावच्यमा
ना देवद्राचं नियथा देवयंतः ॥ दक्षिणा वा द्वा ज्जिनी प्राच्येति ॥ द्रविभिरं त्यग्नये घृताची स्वादा ॥ अग्नये ०
७ ॥ पुनः ० ८ ॥ पूर्ववत् ० ९ ॥ साद्वितीभ्यो ० १० ॥ याज्ञिकीभ्यो ० ११ ॥ वारुणीभ्यो ० १२ ॥ ब्रह्मणे स्वयं भुवे ॥ १३ ॥ सरसस्य

तये १२॥ सरसस्पतिमद्रुतं १३॥ इति जुहुयात्ततो ब्रह्मचारी ॥ अग्ने व्रतपते कां इन्द्राग्निभ्यः अग्ने व्र
तं च रिष्यामि तच्छक्रेयंत न्मेराध्यंतां ॥ वायो व्रतप कां उभ्यः ० अग्ने ० आदित्य व्रतपते ० व्रतानां व्रत
पते ॥ १५ ॥ इत्यग्निमुपतिवृते ॥ आचार्यो ज्ञयादिव्यस्तगृभृतब्रह्मविसर्जनो तेनांदा मुखं कुर्यात् ॥ १६ ॥
इत्याग्नेयव्रतं ॥ अथाग्नेयव्रतोत्सर्जनं ॥ ततः संवत्सरे पूर्णतदानीं वा प्राणानायम्य मं कुमारमाग्नेः
यव्रतोत्सर्जनेन संस्करिष्येति संकल्प्य रूष्यर्चनादि सर्वपूर्ववत् ॥ उपस्थाने विशेषः ॥ अग्ने व्रतपते कां
इन्द्राग्निभ्यः उमाग्नेयव्रतमचारिणं ॥ तद्शकंतमेराधि ॥ वायो व्रतपते कां आग्ने तधि ॥ आदित्य
व्रतपते कां आग्ने ॥ व्रतानां व्रतप कां ॥ इति विशेषः ॥ ततः अभ्युदयिकं कुर्यात् ॥ ॥ इत्याग्नेय
व्रतोत्सर्जनं ॥ अथ वैश्व देवव्रतं ॥ आचार्यो ज्ञयादिव्यस्तगृभृतब्रह्मविसर्जनो तेनांदा मुखं कुर्यात् ॥ १६ ॥

प्र.
३.

मं कुमारैश्वदेवत्रनेनसंस्करिष्येति संकल्प्य विश्वेभ्यो देवान् कांडश्रुषीम् सां हितीर्देवता उपनिषदः । याज्ञि
 कीर्देवता उपनिषदः । वारुणीर्देवता उपनिषदः । ब्रह्मागः स्वयंभुवंसदसस्पतिं चावाह्यनिवीतिनाषोरु
 शोपचारैः रभ्यर्च्यतर्पणादिकारयित्वा अग्निप्रतिष्ठापनाद्यग्निमुखांते विश्वेभ्यो देवैभ्यः कांडश्रुषि
 भ्यः स्वाहा । तेभ्यः १ ॥ आनो विश्वेभ्यः स्क्रागमंतु देवाः । मित्रो अर्यमावरुणः सन्नोषाः । भुवन्यथानोवि
 श्वे रधासः करतु सुवा वोहा विथुरन्नशुव स्वाहा । विश्वेभ्यो देवैभ्यः २ ॥ शानो देवी विश्वदेवा भवंतु । शंसं
 र स्वती सदधीभिरस्तु ॥ शमभिषाचः शमुरातिषाचः ॥ शन्नो दिव्याः पार्थिवाः शानो अप्याः । स्वाहा ॥
 विश्वेभ्यो ३ ॥ ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे ॥ मित्ररयत्रतेवरुणस्य देवाः । ते सो भगवीरवद्रोमदृप्तः । द
 पातनद्रविणां चित्रमसौ ॥ ज्वाहा ॥ विश्वेभ्यो ४ ॥ अग्नेयादिदृत्यं चारिष्येण्यः । देवांसं प्रच्छास्यन्तु कृता

गणेश ॥ सरस्वतीमस्तु अश्विनायः ॥ यक्षिदेवान् रत्नश्रेयाय विश्वानखाहा ॥ विश्वेभ्यो ५ ॥ द्यौः पितः
पृथिवीमातरश्चक्रुः ॥ अग्नेभ्रातर्वसवो मृतानः ॥ विश्वआदित्यादिते संज्ञाः ॥ अस्मभ्यः शर्मवद्दुलं
वियंत ॥ स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो ६ ॥ विश्वेदेवाः शृणुते मद्दुवं मे ये भ्रंत यज्ञध्वं स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो ७ ॥ सांदि
तीभ्यो ८ ॥ याज्ञिकीभ्यो ९ ॥ वारूणीभ्यो १० ॥ ब्रह्मणस्वयं भुवे ११ ॥ सदसस्पतये १२ ॥ सदसस्पति
मद्दुतं इति ह्रत्वा ॥ १३ ॥ ततो ब्रह्मचार्याः ॥ अग्नेत्रतपतेकांडऋषिभ्यो वैश्वदेवत्रतंचरिष्यामितच्छुवेयंतः
मेराध्यतां ॥ एवं वायोत्रतपतेकां आदित्यत्रतपतेकां ब्रतानां त्रतपतेकां वेत इत्युपतिष्ठेत् ॥ त
तः आचार्यो ज्ञियादिव्यस्तराष्ट्रभूतब्रह्मविसर्जनं तं नांश्राक्षंकुर्यात् ॥ इति वैश्वदेवत्रतं ॥ ततः संव
सरे पूर्णं तदानीवा ॥ वैश्वदेवत्रतोत्सर्जनंकुर्यात् ॥ प्राणानायम्य इमं कुमारं वैश्वदेवत्रतोत्सर्जनं न सः

प्र.
१४

स्कारिष्य इति संकल्प्य । अथ चर्चनादि सर्वं पूर्ववत् कुर्यात् ॥ होमं च कुर्यात् ॥ उपस्थाने विशेषः ॥ अग्नेत्रतपते
 कां० ऋषिभ्यो वैश्वदेवदेवत्रतमचारिषंतदशकंतन्मेराधि । वायोत्रतपते कां० वैत० धि ॥ आदित्यत्रतपते
 कां० व्रतानां व्रतपते कां० वैष० तद० राधातिविशेषः ॥ ॥ इति वैश्वदेवत्रतोसर्जनं ॥ ॥ इति प्रत्येकं व्रतचतुष्ट
 यं ॥ अथ प्राजापत्यसोम्याग्नेयवैश्वदेवत्रतानिसूक्तजपहोमोपस्थानरहितानि वा कुर्यात् ॥ एकतंत्रेण
 वा कुर्यात् । तथा । श्रावण्यां प्रोक्ष्य पद्यां वा वैशारख्यामपि वैद्विजः ॥ एकतंत्रेण वा कुर्यात् । इतद्रूतचतुष्टय
 मिति ॥ तत्र त्रयो गः ॥ ३ ॥ आचार्यः प्राणानायम्ये मं कुमारममुकरा माणं प्राजापत्यसोम्याग्नेयवैश्व
 देवत्रतेः सः स्कारिष्य इति संकल्प्य प्रजापतिं कां० ऋषिंसोमं कां० ऋषिं अग्निं कां० ऋषिं विश्वान्देवान्
 कां० ऋषीन्सां हिती देवता उपनिषदायादिकी देवता उपनिषदाचारणी देवता उपनिषदो ब्रह्माणः

स्वयं भुवंसद् सत्यं च वा दहयामीति प्रत्येकमावाह्यपूर्ववत् षोडशोपचारै रभ्यर्च्य अग्निप्रतिष्ठापना
 यग्निमुखान्ते पूर्ववद्यथा क्रमेण होमोपस्थापनानि रत्वा सौम्यव्रतोक्त एथिवीसमिदितिसमिधानं र
 त्वा सर्वव्रतहोमोत्तमं जयादिहोमं च सरुदेवविधाय अभ्युदयिकं च सरुदेवकुर्यात् ॥ तथा । गणेशः ह्य
 माणानां तं वनमात्तुका पूजनं नादीमुखं भवेत्तं होमस्तु स्यात् एथ कुरुत्तं ॥ व्रतेषु शांतिहोमेषु विध
 यै श्वोरुपोत्सवे ॥ तं रोप्रधानं केचैव शम्पाए वनसंशयः ॥ इति श्वेवि प्रकारो व्रतचतुष्टयं ॥ अथ गो
 दानव्रतं ॥ एवं गोदानं षोडशो वर्षपूर्वेषुः पुण्याद्वा चनादीडावाचननादीमुखसंकल्पान्तरुत्वा परेषुः
 कर्मणः पुण्याद्वाचनं नादीमुखं ब्राह्मणभोजनं च विधाय प्राणानायम्यमं अमुकशसाणि गोदानव्रते
 नसंस्कारिष्यदुतिसंकल्प्य अग्निप्रतिष्ठापनादिषुद्यात्रप्रयोगान्ते मानुषपात्राणि शीतोत्सोदकशु

५
५
एवमगुरुकीदुर्भपिंजूलशुक्लकुलप्रादीनि सरुत्प्रयुज्याज्यभागांतो धातादहात्विति च तस्यभिः यस्त्वा
हृदाकीरिणेति च तस्यभिरित्यष्टात्राज्यादुतीर्हत्वा समित्त्वं न हने हत्वा जयादीश्वयस्तानं राष्ट्रभृतः दुत्वा उ
त्समनवायवुदकेनेत्यादिशिखा निधानवर्जं सर्वं चोक्तवत्त्वा केशनिधाना समानं शिखावर्जं सर्वान्के
रुगानवायवित्वा स्नात्वा च स्पृशत न वस्त्रे धत्वा पूर्णपात्रमुद्रास्यन्नद्वये वरं दत्वा ब्राह्मणेः सद्रभुञ्जीया
त् ॥ ॥ इति गोदानव्रतं ॥ अथ संमावर्तनं ॥ अर्चो यन्नद्वयचारिणो पुण्याहं वाचयित्वा ब्रह्मचारी प्राणा
नायस्योद्येत्यादि तथैव वणांते वेदमधीत्यस्नातकव्रतं करिष्यति संकल्प्य प्रतिसंखंध्याभ्युदयिकं
संकल्प्य प्रागुदयाद्भुजं प्रविश्यांत कौम्बिका चर्मणा दूरमपि धाया स्नानेन मेतद्दूरादित्योभितयेत्सध्यंदि
नेऽग्नीधनादिषट्पात्रप्रयोगांत तदुत्तरतः पालान्ममिन्स्त्रेवस्त्रमुवर्णमणिशुभं वा दूरमणिच

सुवसुगंधं प्रवर्तते शीतोष्णं बुध्ना कुर्यव उन्नयेण वदं ज न दर्पणो पान दूय कुश आन दुह सा वृत्तान
चूर्णो दुंबरा शाखे शालु कीर्भ पिंज्रु लो दुंबर काष्ठानि प्रयुं श्यात्सर्वत्र मानुषवात्राणि सवृत्त तं अज्य भागा
ते ॐ इमं स्तोम मर्हते ज्ञात वेद स रथं मिव संसदे मामनी षया ॥ भद्राहिनः प्रमतिरस्य सः सद्य ग्ने सख्य
मारिषामो वयं तव स्वाहा ॥ अग्नये ज्ञात वेद स इंदं ॥ इति पात्ता शीः समिधमा धाय्यापरेणाग्निं कृ
उपविश्य ॥ आयुषं ज मर्दनेः कुर्यपश्य ॥ आयुषं ॥ य देवानां त्रियायुषं ॥ तन्मे अस्तु त्रियायुषं ॥ इति शु
रमभि मंत्र्य ॥ शिवां नामासि स्वधिति स्ते पितान मस्तु अस्तु मामाहिः सीः ॥ इति व प्रे प्रदाय उहमेन वाय
विल्यपाः सः सत्तनाया केशानि धाना च्छौ लवत्समानं ज घनाधे त्र ज स्याप विश्व विश्वस्य मे स्वलां ब्रह्म
चारिणे प्रयच्छति ताः स ॥ उद्मह म मृष्या यण म्य पाप्मान मप गृह्णाम्युत्त गं सो द्विषद्भ्यः ॥ अस्मि नं त्रे त्रे